KWETSBAAR VERLANGEN

MYSTAGOGISCHE ORIËNTERING IN DE GEESTELIJKE VERZORGING

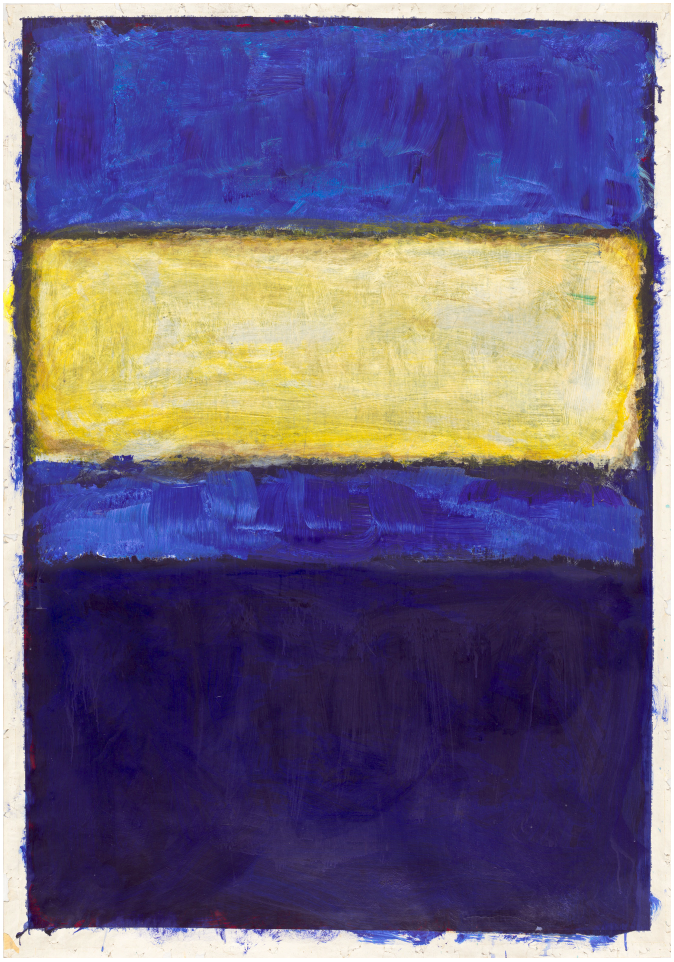

Dit paper draag ik op aan
mijn moeder die mij heeft laten luisteren in de stilte voorbij de woorden
Hans die mij heeft laten zien wat dit luisteren kan doen

Met dank aan
Christa voor deze uitdaging tot mijn verlangde mystagogische oriëntatie
Marjeet en Tjeu die mij hebben laten luisteren naar mijn stem

In onze maatschappij is het niet de ongrijpbare, mysterieuze essentie van de dingen die zin en richting geeft aan het bestaan. Het zijn tastbare en grijpbare verlangens. Heel concrete verlangens die in mijn geval nooit meer kunnen openbloeien- ze werden in de knop gebroken.

Bieke Vandekerckhove

Schilderij van Mark Rothko

Inhoudsopgave

VOORWOORD 4

MYSTAGOGISCHE ERVARINGEN: DRIE VROUWEN 5

Julianne van Norwich, Bieke Vandekerckhove en Petra Galama 5

Julianne van Norwich's mystagogie 7

KWETSBAAR VERLANGEN: DRIE VERLANGENS EN DRIE WONDEN 10

Inleven in het lijden van Christus 10

Ziekte met de dood voor ogen 14

De verlangende kwetsuren 18
Oprecht berouw 19
Diepmenselijk medelijden 22
Godsverlangen 26

DE VERLANGDE ORIËNTERING 29

LITERATUUR 32

Voorwoord

Dit paper is geschreven vanwege mijn proponentsexamen tot het predikantschap bij de Remonstranten. De korte opdracht die mij is gegeven voor de inhoud van dit paper luidt: "paper over Julianne van Norwich in verhouding tot geestelijk verzorging en lijnen naar Remonstranten." Deze opdracht sluit aan bij mijn dissertatie over de theologie en mystagogie van Julianne van Norwich en bij mijn bezinning op de zingeving van mijn professie als (aanstaand remonstrants) geestelijk verzorger in een ziekenhuis.[1]

Het paper biedt een mystagogische oriëntering in de geestelijke verzorging. Mystagogie is het op zodanige wijze verstaan van de reeds aanwezige beleving dat een mens wordt binnengeleid (*agein*) in de persoonlijke ervaring van het mysterie (*mustèrion*) van de eigen ziel en van God.[2] In deze oriëntering komen drie vrouwen aan het woord: Julianne van Norwich, Bieke Vandekerckhove en Petra Galama. In de inleiding van *Een visioen van goddelijke liefde* geeft Julianne van Norwich een korte autobiografische schets.[3] De drie verlangens die zij daarin beschrijft, vormen de grondslag van de mystagogische oriëntering in dit paper. Deze verlangens zijn: een inleven in het lijden van Christus, een bijna fatale ziekte en de drie wonden oprecht berouw, diepmenselijk mededogen en godsverlangen. Bieke Vandekerckhove kent de breukervaringen en de zingevingsvragen die ontstaan door ernstige ziekte. Daarover schrijft zij in *De smaak van stilte: hoe ik bij mezelf ben gaan wonen*.[4] Petra Galama is geestelijk verzorger en de ik-figuur in dit paper. Reflecterend op Julianne's en Bieke's ervaringen wil ik me bezinnen op mystagogische aspecten in mijn spreken en zwijgen over God in de context van mijn professie.

---

[1] Petra Galama, "*Behold How I Love You:" Theology and Mystagogy of Julian of Norwich's Showing of Love*," (Onuitgegeven, 2006). De dissertatie is te downloaden via de website van het Arminius Instituut http://www.arminiusinstituut.nl/files/Behold_How_I_Love_You1.pdf

[2] Zie: Kees Waaijman, *Spiritualiteit: vormen, grondslagen, methoden* (Kampen: Kok, 2000); Tjeu van den Berk, *Mystagogie: inwijding in het symbolisch bewustzijn* (reprint, Zoetermeer: Meinema, 2001).

[3] Gerda Valkenborgh, *Alles komt goed: Julian van Norwich' visioenen* (Kampen: Kok, 1994). Ik citeer uit deze nederlandse vertaling met verwijzing naar het nummer van het visioen en van het hoofdstuk.

[4] Bieke Vandekerckhove, *De smaak van stilte: hoe ik bij mezelf ben gaan wonen* (vijfde druk, Utrecht: Ten Have, 2011).

Mystagogische ervaringen: drie vrouwen

Julianne van Norwich, Bieke Vandekerckhove en Petra Galama

De in de ervaring gewortelde reflecties van Julianne van Norwich, Bieke Vandekerckhove en mijzelf zijn drie bronnen waaruit ik zal putten om het zingevingsgebied van mijn professie te beschouwen vanuit mystagogisch perspectief. De vrouwen zijn geworteld in een monastieke traditie. Alle drie kunnen zij zich vrijzinnig noemen.

Julianne van Norwich (1342- na 1413) introduceert haar *Visioen van goddelijke liefde* met een autobiografische schets die de vorming van haar spiritualiteit in de traditie van de *imitatio Christi* plaatst. Ze vertelt hoe ze al vroeg in haar leven begon te verlangen naar drie gaven van God. Deze gaven zijn een inleven in het lijden van Christus, een ziekte die haar dicht bij de dood zal brengen en de wonden oprecht berouw, diepmenselijk mededogen en verlangen naar God. Haar verlangen naar deze drie gaven getuigen niet alleen van een diepgaande christelijke vroomheid, maar ook van een levenshouding en zingeving die betrokken is bij de menselijke kwetsbaarheid. Toen Julianne dertig jaar was, werd ze zo ernstig ziek dat de priester haar het heilige oliesel gaf. In drie dagen tijd raakte haar lichaam geleidelijk verlamd totdat ze amper kon ademen en haar gezichtsvermogen gedeeltelijk wegviel. Ze zag alleen nog het kruisbeeld, dat, volgens het toentertijd gebruikelijke sterfritueel, voor haar ogen was geplaatst. Op dat moment herinnerde ze zich haar eerdere verlangens en begon een visioen van de passie van Christus. Het visioen ontwikkelde zich gedurende vierentwintig uur: naast de passie van Christus kreeg ze inzicht in verschillende andere theologische onderwerpen.

Niemand weet welke ziekte Julianne onder de leden heeft gehad. Mogelijk is het dezelfde ziekte geweest die de benedictijner monnik Benoît Standaert heeft doorgemaakt: het Guillain-Barré-syndroom. De jonge Benoît raakte plotseling in korte tijd verlamd. “Dit was het begin van een maandenlang durende verlamming. De oogspieren, de kauwspieren, de spieren van mijn ledematen: tegen de avond lieten zij allemaal verstek gaan. (…) Een inderhaast uitgevoerde tracheotomie om verstikking te voorkomen. (...) Het werd een dagenlang durend, hardnekkig gevecht op leven en dood.”[5] Benoît beschrijft ook de binnenkant van zijn belevingswereld tijdens die maandenlange verlamming. “Maar wat gebeurde er aan de binnenkant? Die ziekte ging gepaard met wat je een openbaring kunt noemen, een doorbraak in de beleving en in het inzicht. (…) Misschien ligt juist daar de verklarende bron van die aparte aantrekkingskracht voor thema’s als ‘verrijzenis’, ‘heilige Geest’, ‘transfiguratie’, ‘heerlijkheid op heerlijkheid’.”[6]

Bieke Vandekerckhove (1969) heeft ervaring met de mystagogische werking van de benedictijnse monastiek en de boeddhistische zen. Haar zinvinding is ontstaan doordat zij zich heeft durven toevertrouwen aan de richtingwijzers die deze monastieke tradities haar aanreiken, zowel door stilte als met woorden. “Er is blijkbaar een bewustwording, een besef van de dingen dat slechts dan een kans krijgt als wij de moed opbrengen om in onze eenzaamheid te gaan staan en daar heel diep stil te worden.”[7] Ze beschrijft hoe christelijke dogma’s, wanneer zij niet rationeel en normatief uitgelegd worden maar verbonden zijn met de

[5] Benoît Standaert, *De Jezusruimte: Verkenning, beleving en ontmoeting* (Tielt: Lannoo, 2000), 10-12.
[6] Ibid., 10.
[7] Vandekerckhove, 24.

geleefde ervaring, een verhelderende en bevrijdende werking kennen. “Eigenlijk ben ik op een eigenaardige manier met het christelijk geloof in aanraking gekomen. Ik besef dat ik door een vreemde deur toegang gekregen heb tot de schatten van het christendom. Een achterdeurtje om precies te zijn…. Half vergaan, onder een dikke laag stof verborgen, nauwelijks bekend en geweten. Maar met een springlevende binnenkant. Ik leerde het christendom namelijk in zijn contemplatieve vorm kennen, via abdijen. Hier geen geloof van normen en waarden. Ook niet een geloof van dogma’s die je maar voor waar moet aannemen. Hier ontdekte ik een geloof van doorleefde ervaring en innerlijkheid, eeuwenlang bewaard en doorgegeven.”[8]

Bieke was negentien jaar en psychologiestudente toen ze ziek werd. “De diagnose was hard en onverbiddelijk: Amyotrofische Lateraal Sclerose. Oorzaak: onbekend. Behandeling: onbestaand. Kans op genezing: nul. Levensverwachting: 2 tot 5 jaar. Verloop: progressieve verlamming van de spieren, ademhalingsmoeilijkheden, slikproblemen, met de dood als gevolg. Daar moest ik het dan mee doen. Hoe overleef je zoiets? Wat begin je met een schamel restje leven?”[9] Inmiddels leeft ze ruim 25 jaar met A.L.S., want na drie jaar blijkt de progressie van haar ziekte op onverklaarbare wijze stil te vallen. Ze is getrouwd. In *De smaak van stilte* vertelt ze hoe de benedictijnse spiritualiteit en het zenboeddhisme inspiratiebronnen zijn in haar verwerkings- en zingevingsproces.

Petra Galama (1969) is de ik-figuur in dit paper. De kortste en meest sprekende belijdenis die ik van mijn geloof kan geven is; te leven in het vertrouwen dat God mij ten diepste kent. Jarenlange mystieke tekstlezing van Julianne’s *Visioen van goddelijke liefde* heeft mij deze godsbeleving aangereikt en verdiept. Ik heb een eigen bedrijf *SpiritWijs* voor het geven van bezinningsbijeenkomsten rondom het lezen van mystieke teksten. Deze bijeenkomsten bieden mensen ruimte om in gesprek te gaan over de persoonlijke godsbeleving, ervaringen, aarzelingen en leermomenten. Het lezen van mystieke teksten brengt mensen in aanraking met hun bezieling en verlangen en zet hen in hun kracht op de unieke weg die ieder gaat.

Julianne’s visionaire mystagogie heb ik zorgvuldig getoetst aan mijn levenservaring. Kan haar mystagogie ook als richtingwijzer fungeren in mijn professie? Sinds 2008 werk ik in het Amphia Ziekenhuis te Breda in een team van zes geestelijk verzorgenden: vijf christelijke en een islamitische. In principe ben ik beschikbaar voor alle zorgkernen, maar als team hebben we de zorgkernen onderling verdeeld en ben ik eerst verantwoordelijke voor de geestelijk zorg bij cardiologie, cardiochirurgie en intensive care en tweede verantwoordelijke bij oncologie. Wij hebben een 24-uursbereikbaarheidsdienst voor de bediening van de ziekenzegen en -zalving bij mensen die zeer kwetsbaar of stervende zijn of voor mensen die om gesprek vragen. De theodicee, de vraag hoe wij over God kunnen spreken in relatie tot het lijden, is een wezenlijk aspect van de zingeving van mijn professie als geestelijk verzorger. Mijn ervaring is dat verlieservaringen die samenhangen met lichamelijke kwetsbaarheid, zoals verlies van gezondheid, verlies van zelfstandigheid, verlies van levenszin, verlies van leven, moeilijk te plaatsen zijn binnen een zingevingskader. Dit verlies kan gezien worden als het niets van de zonde, zoals Julianne dat beschrijft: *Maar de zonde zag ik niet. Ik denk dat zij geen wezenlijke substantie bezit, dat zij geen deel heeft aan het zijn, en dat men haar slechts kan kennen door de pijn die zij veroorzaakt. Deze pijn zie ik als iets dat beperkt is in de tijd, iets dat loutert, tot zelfkennis brengt en om ontferming doet smeken*.[10] Julianne kent een mystagogische werking toe aan de pijn: het loutert, brengt tot zelfkennis en doet om ontferming smeken. Deze mystagogie wil ik toetsen aan de ervaring.

---

[8] Vandekerckhove, 32.
[9] Vandekerckhove, 13.
[10] Julianne, 13,27.

Julianne van Norwich's mystagogie

Julianne van Norwich was een intelligente en eigenzinnige vrouw die op dertigjarige leeftijd een visioen van goddelijke liefde kreeg. Het visioen vormde haar tot mystiek theologe en mystagoge. De visioenen zijn als een fijn geslepen diamant, opgebouwd uit de grondstof van Gods liefde waarin aspecten van de God-menselijke liefdesintimiteit geslepen zijn: *Zie hoe ik je liefheb*.[11] De godservaring is mystiek. Mystiek komt van het Griekse woord *muein*, het zwijgen. Woorden schieten tekort om de dieptedimensie van de godservaring te communiceren. In haar visionaire ervaring onderscheidt zij drie aspecten: *zintuiglijke waarneming, woorden die zich vormden in mijn geest en geestelijke waarneming*. *Maar wat deze laatste betreft, voel ik mij niet bij machte haar zo duidelijk en zo volledig weer te geven als ik wel zou willen. Ik stel dan ook mijn hoop op God almachtig dat God, uit goedheid en uit liefde voor jou, dit mag bewerken: dat het ontvangen ervan bij jou van een meer geestelijk en een zoeter gehalte mag zijn dan de weergave die ik ervan kan geven.*[12] De diepste betekenis van haar visioen kan nooit in woorden gevat worden, maar door het lezen en verwerken van de woorden, de mystieke tekstlezing, kan een innerlijk proces tot bewustzijn komen dat door God zelf begeleid wordt. De godservaring kan alleen door God zelf aan de mens gegeven worden.

Julianne was in de veertiende eeuw een van de vrouwen die het aandurfde om te schrijven over de innige liefdesintimiteit tussen God en mens. Het was in die tijd niet vreemd dat een vrouw haar theologische gezag ontleende aan een visioen. Gedurende twintig jaren mediteerde zij erover, omdat ze een spanning ervoer met de kerkelijke leer over zonde en oordeel.[13] Gedurende die jaren toetste zij of deze leer aangaande zonde en oordeel te verzoenen is met de eeuwigdurende liefde die zij in haar godservaring had geschouwd. Haar aanvoelen van de waarheid van het visioen maakte haar zo vrijmoedig om de christelijke theologie te doordenken vanuit de natuur van goddelijke liefde. Haar theologie blijft stevig gegrondvest in het bijbelse axioma dat de mens is geschapen in Gods beeld en het christelijke axioma van de *creatio ex nihilo*. Het universum en de mens zijn geschapen uit het niets, namelijk uit de goddelijke liefde, en zo zijn ze geschapen in Gods beeld.[14]

In het stellen van haar geloofsvragen over de zonde is Julianne zoekende naar een zingevingsmodel van de menselijke kwetsbaarheid. Haar vragen en theologische reflecties

---

[11] Julianne, 10,24.

[12] Julianne, 1,9.

[13] Julianne, 14,44. *Het eerste oordeel, dat van de gerechtigheid Gods, spruit voort uit de grote en eeuwigdurende liefde die God kenmerkt. Het is het heerlijk zoete oordeel dat doorheen heel deze heerlijke openbaring getoond werd. Nergens zag ik dat God ons -van wat dan ook -beschuldigde. Zoet en verrukkelijk als deze visioenen waren, het aanschouwen ervan volstond niet om mij helemaal gerust te stellen. Dit was omdat het oordeel van de heilige Kerk, zoals ik dat vroeger begrepen had, mij voortdurend voor ogen stond. Dit hield, zo dacht ik, de noodzaak in van het eigen zondebesef. En het gaf me ook te verstaan dat afkeuring en toorn soms het verdiende loon zijn van wie zondigt. Maar in God kon ik die twee niet zien. Dit wekte in mij een verlangen dat niet onder woorden te brengen is. Want daar liet God zelf mij een hogere vorm van oordeel zien, dat ik noodgedwongen wel móest aannemen. Maar in het verleden had de Kerk mij een lagere vorm van oordeel onderwezen, waar ik ook langs geen wegen van af kon stappen. Dit was dan mijn verlangen: dat ik in God zou mogen ontwaren in welk opzicht het oordeel van de heilige Kerk op aarde in Gods ogen juist is; en hoe ik het naar waarheid hoorde te interpreteren, met behoud van beide rechtspraken op een manier die God ten volle zou eren en tevens mij op de rechte weg bewaren.*

[14] Julianne 1,5. *Daarop toonde God me een klein ding, ongeveer zou groot als een hazelnoot, dat, rond als een knikker, in de palm van mijn hand leek te liggen. Ik bekeek het nauwkeurig met het oog van mijn verstand en dacht: "Wat zou dit kunnen zijn?" Het antwoord was heel algemeen: "Dit is al het geschapene." Verwonderd vroeg ik me af hoe het kon blijven bestaan want, klein als het was, had ik het gevoel dat het plots in het niets zou kunnen verzinken. Het antwoord dat God me ingaf was: "Het bestaat en het zal altijd blijven bestaan, want God bemint het. En zo heeft elk ding zijn bestaan te danken aan Gods liefde."*

worden gevoed door haar verlangen te weten hoe de mens door God gekend en bemind wordt. Haar visioen omvat dialogische elementen waarbij zij antwoorden ontvangt door woorden die zich vormen in haar geest: *De zonde is een noodzaak, maar alles komt in orde. Het komt allemaal weer goed. Alles, maar ook alles, wat het ook mag zijn, zal goedkomen. Onder het naakte woord "zonde", bracht God me heel in het algemeen alles voor ogen wat niet goed is. (…) Het geestelijke en het lichamelijke leed ook van al Gods schepselen*. (…) *Deze woorden werden met grote tederheid getoond, zonder een spoor van blaam aan mijn of andermans adres.*[15] In verwondering stelt Julianne vragen bij wat zij ziet of juist níet ziet. *En daarna schouwde ik God in zichzelf, naar de kracht van mijn begripsvermogen, en doorheen dit visioen zag ik dat God in alle dingen aanwezig is. Ik schouwde met aandacht, ziende en wetende in dit visioen dat God alles doet dat gedaan wordt. Ik verwonderde me in dit zien met een zachte vrees, en dacht: zonde, wat is dat dan?*[16] (…) *Maar de zonde zag ik niet. Ik denk dat zij geen wezenlijke substantie bezit, dat zij geen deel heeft aan het zijn, en dat men haar slechts kan kennen door de pijn die zij veroorzaakt.*[17]

Vanuit het visionaire perspectief van Gods liefde die de oorsprong is van de schepping, ontdekt zij dat de zonde niets is en alleen gekend kan worden door de pijn die ze veroorzaakt. De zonde wordt gekenmerkt door 'niet-zijn': wat er niet is, wat er aan in gebreke is. Het 'niet', in de zin van gebrek, is pijnlijk. Een mens ervaart pijn door een kwetsuur die een gebrek geeft, door gemis, door afwezigheid. Op deze wijze maakt Julianne het begrip zonde los van de moraal, van schuld, en verbindt zij het met de kwetsbaarheid van de menselijke natuur. Wij zijn geschapen als kwetsbare mensen met een lichaam, zintuigen, gevoel, verstand, geweten, herinnering, liefdesvermogen waarin kwetsuren kunnen ontstaan. Pijn wordt dan ook verstaan in de breedst mogelijke zin van gebrekkigheid en gekwetstheid: lichamelijke pijn, emotionele pijn, levenspijn, zielepijn.

Echter, vanuit een goddelijk en eschatologisch perspectief kan de menselijke natuur niet zodanig gekwetst worden dat er geen heling meer mogelijk is. *In deze liefde bewaart God ons ook, en staat nooit toe dat we een letsel zouden oplopen waardoor ons hemels geluk minder groot zou zijn.*[18] Het heil is verankerd in de menselijke natuur. *Onze natuurlijke substantie, die is nu reeds gelukzalig in God. Zij is dit vanaf haar schepping altijd geweest en zal het voor eeuwig blijven.*[19] Zo durfde Julianne een visie uit te dragen van universele verlossing en doet ze de uitspraak dat de goddelijke voorzienigheid de gehele mensheid en de gehele schepping voorbestemt tot eeuwige gelukzaligheid. *In de mensheid die voor het heil bestemd is, is immers al het andere mede vervat: heel de schepping en haar Schepper. Want in de mens is God, en in God is alles. En wie op deze manier liefheeft, heeft alles lief.*[20]

Julianne werd gemotiveerd door de zorg voor de ziel om te willen weten hoe christelijke theologie zin kan bieden in het omgaan met onze kwetsbaarheid. De zondeschuld voelde zij als een zware last op zich drukken. Door vertrouwen te stellen in haar geloofsvragen kwam zij uiteindelijk tot een doorbraak in haar gelovige perspectief. Zo kon zij het begrip zonde vrijmaken van morele schuld en verbinden met de menselijke kwetsbaarheid. De veranderde visie op de zonde heeft een doorwerking in Julianne's interpretatie van andere theologische thema's, die ook geduid worden vanuit de kwetsbaarheid van de mens: God, schepping, de mens, passie van Christus, verlossing, eschatologie. Ze worden zo omschreven en geduid dat ze

[15] Julianne, 13,27.
[16] Julianne, 3,11.
[17] Julianne, 13,27.
[18] Julianne, 16,85.
[19] Julianne, 14,44.
[20] Julianne, 1,9.

een helende betekenis krijgen ten aanzien van de ervaring, van zelfbeelden en godsbeelden. Daarbij moet in gedachten blijven dat ook Julianne in een tijdgebonden taal schreef en dat haar persoonlijke proces in de tekst aanwezig blijft omdat het niet gemakkelijk was om los te komen van haar eerdere, door de kerkelijke leer aangereikte, verstaan van zonde. Wij kunnen ons nu nog identificeren met Julianne's vragen. Het zijn open vragen die ons aan het hart kunnen gaan in het vinden van onze persoonlijke zingeving. Ook haar antwoorden zijn open en kunnen zo fungeren als een richtingwijzer in het vinden van een zelfbeeld dat dichter aansluit bij wie wij ten diepste zijn.

Zo kan Julianne een theologische leidsvrouw zijn, gezien het contemporaine verlangen naar theologische reflecties waarvan ervaringen van kwetsbaarheid uitgangspunt zijn.[21] Julianne is een mystagoge: de ander binnenleidend in het geheim van de eigen ziel en van God. Haar duidingen van theologische thema's fungeren als richtingwijzers, waarbij men tussen de regels mag lezen om de betekenis van die begrippen te vertalen naar de eigen ervaring. Woorden en beelden kunnen slechts een richtingwijzer zijn waarmee de persoonlijke ervaring verkend kan worden. De eigen ervaring is de toetssteen van besef. Middels het leesproces wordt contact gemaakt met een persoonlijk proces dat ruimte wil bieden aan een heilzame werking in de identiteitsvorming. Wie ben ik ten diepste? Dat proces kan voor iedereen anders zijn en dus is in de mystieke tekstlezing het betekenisveld van begrippen meervoudig en dienstbaar aan het verhelderen van de persoonlijke ervaring. Vertrouwen in Julianne's omschrijvingen tezamen met vertrouwen in het eigen hermeneutisch vermogen is essentieel, want als het vertrouwen ontbreekt dan komt men niet verder dan het reeds bekende en kan de ruimte voor de heilzame werking van de woorden niet ontsloten worden. Roepen de woorden weerstand op en blokkeren ze het innerlijk proces, dan wordt er een beroep gedaan op het eigen creatieve vermogen om de interpretatie van de woorden zo dicht mogelijk bij de geleefde ervaring te houden. Hoe dichter de interpretatie bij de geleefde ervaring staat, des te groter is haar heilzame werking, en vice versa, hoe verder de interpretatie verwijderd is van de ervaring, des te meer weerstand ze oproept. Zo geeft Julianne haar lezers een eigen verantwoordelijkheid om in een aandachtig en indien nodig jarenlang proces van mystieke tekstlezing in relatie tot de geleefde ervaring zelf te gaan onderscheiden wat begrippen als oprecht berouw, diepmenselijk mededogen, godsverlangen, God, schepping, liefde, zonde, passie van Christus en eschatologie betekenen in ons leven.

[21] Christa Anbeek, *Aan de heidenen overgeleverd: hoe theologie de 21ste eeuw kan overleven* (Utrecht: Ten Have, 2013), 73.

Kwetsbaar verlangen: drie verlangens en drie wonden

In deze paragraaf wil ik het mystagogische zingevingsgebied van geestelijke verzorging in een ziekenhuis verkennen aan de hand van de drie verlangens die Julianne in haar autobiografie benoemt. Deze drie verlangens zijn een inleven in het lijden van Christus, een bijna fatale ziekte en drie wonden van oprecht berouw, diepmenselijk mededogen en godsverlangen. Lijden, ziekte, sterven en wonden vormen immers essentiële ervaringen waarin ik de andere mens nabij ben. In iedere paragraaf wordt een van Julianne's verlangens beschreven. Dat verlangen wordt door mij toegelicht. Daarna zal ik de betekenis van dat verlangen verkennen vanuit mijn professie, waarbij ik mijn ervaringen en vragen verwoord en mystagogische perspectieven duid. Tenslotte tracht ik de mystagogische werking van dat verlangen te herkennen in de wijze waarop Bieke het verwerkingsproces van haar ziekte beschrijft. Op deze wijze wil ik aan de ervaring toetsen of de drie verlangens en de drie wonden een mystagogische proces duiden die mijn herkenning bevorderen van de werking van het godsgeheim in het verwerkingsproces van ziekte en kwetsbaarheid.

Inleven in het lijden van Christus

Wat het eerste betreft, had ik het gevoel dat ik me enigermate in de Passie van Christus ingeleefd had. Maar toch verlangde ik door Gods genade een meer intens aanvoelen te verkrijgen. Ik dacht: "Was ik er toen maar bij geweest, samen met Magdalena en nog andere vrienden van Christus, zodat ik de Passie die de Heer voor mij doorstond met eigen ogen had kunnen zien, en samen met hem had kunnen lijden, zoals anderen die hem liefhadden gedaan hadden." Daarom verlangde ik ernaar een zintuiglijk waarneembaar beeld te zien, dat mij een diepere kennis zou verlenen van de pijnen die onze verlosser in zijn lichaam doorstaan heeft, en van het medelijden van onze lieve Vrouw, en alle ooggetuigen die hem liefhadden. Dan was ik immers één van hen geweest en had ik samen met hen geleden. Het kwam nooit bij me op te verlangen een andere voorstelling of visioen van God te zien, of toch niet vóór het ogenblik waarop mijn ziel van mijn lichaam zou gescheiden worden. Ik geloofde immers in mijn redding door de barmhartigheid Gods. Mijn bedoeling was enkel - na en door dit visioen -tot een meer waarachtig inleven in Christus' Passie te komen.[22]

Julianne wil in een zintuiglijk visioen het gelaat van de lijdende Christus aanzien en hem nabij zijn in zijn lijden. Ze verlangt naar een diepere kennis van de lichamelijke pijnen die Christus tijdens zijn kruisiging heeft doorstaan. En ze verlangt naar een intenser aanvoelen van het medelijden van zijn moeder en andere dierbaren die zijn lijden hebben aanschouwd. Ze wil samen met Christus en zijn dierbaren lijden opdat een bron van diepmenselijk medelijden in haar opwelt.

Dit verlangen naar een inleven in het lijden kan sommige mensen afschrikken bij het lezen van Julianne's autobiografie. Het verlangen om het lijdende gelaat van Christus te zien en zich vanuit het gezichtspunt van een geliefde in te leven in zijn lijden is echter niet zo bevreemdend als bij eerste lezing mag lijken. Het zien van het gelaat van de ander, van de menswaardigheid, en bewustwording van het vermogen tot medeleven vormen de grondslag van de zorgethiek. Het zijn geen eenvoudig te interpreteren begrippen die gehanteerd worden in mijn professie: lijden, sterven, inleven, meeleven, nabijheid. Steeds opnieuw, bij iedere mens die ik bezoek,

[22] Julianne, inleiding, hoofdstuk 2.

moeten deze begrippen afgetast worden, betekenis krijgen en geleefd worden. Mijn aanwezigheid bij de andere mens begint met zien en luisteren om zo in contact te komen met de belevingswereld van de ander. Ik kijk naar de uitdrukkingen in het gelaat, ik luister naar woorden en stilte, geef aandacht en leef mee. Al mijn zintuigen zijn ingespannen om aan te voelen wat de ander nodig zou kunnen hebben. Zo wacht ik dan ook, als het ware, op een visioen, een intuïtie, dat een dieper inzicht geeft in de belevingswereld van de mens die ik ontmoet. Er is niets waar ik me achter kan verbergen, er is geen verhaal dat ik kan vertellen, ik kan alleen mezelf zijn en me zo beschikbaar stellen voor de ander.

Op de intensive care ontmoet ik mensen die aan de beademing liggen en daardoor niet kunnen spreken. Ze kunnen zichzelf moeizaam uiten terwijl ze in een uiterst kwetsbare situatie verkeren. Van mij wordt gevraagd me zonder woorden in te leven in de ander. Ogen zijn de spiegel van de ziel en ik kijk dan ook met uiterste aandacht in iemands ogen. Vaak zie ik angst. Een angst om overgeleverd te zijn aan medische apparatuur die voor hen ademhaalt. Angst ook voor de dood. Vaak zie ik lichamelijke en geestelijke vermoeidheid van iemand die de strijd op wil geven. Het enige wat mij te doen overblijft is het vasthouden van iemands hand. Ik heb meegemaakt hoe een enkel gebaar en weinig woorden mogelijk enig vertrouwen kunnen geven. Ik zei tegen een man: “ik ben pastor.” Hij keek me aan en pakte uit zichzelf mijn hand stevig vast. Dit gebaar van de hand vasthouden uitte hij ook bij de verpleegkundigen die voor hem zorgden. Voelt hij zich vastgehouden door een ander mens die nabij is? Al de tijd dat ik stil bij hem zat, keek hij onrustig om zich heen. Hij keek me niet aan, maakte verder geen contact. De artsen dachten dat hij niet meer bekwaam was om alert te reageren. Dat dacht ik ook toen ik hem aansprak op zijn interesse voor het kerkorgelspel en hij hierop niet reageerde. Het hield hem niet meer bezig, dacht ik later. Na nog enige tijd in stilte bij hem gezeten te hebben, zei ik: “ik moet uw hand loslaten, maar ik zal een kaarsje aansteken met het gebed dat God uw hand vasthoudt.” Op dat moment keek de man me in de ogen en liet zelf mijn hand los. Had hij begrepen wat ik bedoelde? Hadden mijn woorden hem aangesproken tot in de diepte van zijn ziel waarin hij tot overgave kwam aan de hand van God?

Ik luister naar de vragen die in het hart omgaan. Veelal is er de onuitgesproken vraag: “Kan ik nog genezen of wordt dit mijn dood?”. Soms hoor ik de vraag: “Hoe moet ik verder met mijn leven?”. Mensen kunnen met intense ‘waarom’ en ‘waaraan’ vragen zitten. “Waarom laat God mij dit overkomen?” “Waaraan heb ik dit verdiend?” Vragen waarop ik geen antwoord heb. Het zijn duidingsvragen die verlangen naar zingeving, zoeken naar hoop, tasten naar (on)mogelijkheden in de toekomst, emoties voelend bij de eigen sterfelijkheid. Ingaan op duidingsvragen is als een verwerkingsproces waarbij antwoorden mogen veranderen, andere perspectieven verkregen worden en waarbij, al naar gelang de tijd verstrijkt, verschillende emoties gevoeld en verwerkt mogen worden. Niemand weet hoe dat verwerkingsproces zijn werk doet. In dit proces wil ik mensen de mogelijkheid bieden om voorzichtig op zoek te gaan naar hun eigen antwoorden op hun vragen.

De ervaring leert dat de bekwaamheid van het luisteren een kracht vormt in het zich inleven in de duidingsvragen waar iemand mee worstelt, de trage vragen waarvoor tijd en (goddelijk) geduld nodig zijn om een leefbaar antwoord te vinden. “Zelf heb ik meermalen ervaren, hoe weldadig het was dat iemand geduldig met me meeleefde, me verdroeg in tijden van verwarring en moeilijkheden. De helft van de genezing zat in de tijd die een ander gaf en bleef geven, om met mij te wachten tot er iets ging verschuiven, tot er weer beweging kwam in een gestagneerde situatie. Niet het geloof in mijzelf haalde me door zo'n moeilijke periode heen, maar het vertrouwen van de ander dat ik weer grond onder mijn voeten zou krijgen. (...)

Wat nodig is, weet je zelf niet en de ander die je geduldig volgt, weet het evenmin."[23] Ik luister in stilte naar de trage vragen. Ik sta met lege handen, want de vragen cirkelen aanvankelijk rondom de leegte van geen-antwoord en niet-weten. Het zoeken en het duiden gebeuren vanuit een vertrouwen waarin nog geen antwoorden zijn. Soms worden antwoorden geschonken en inzichten verkregen. Het antwoord wordt op een dag geleefd. Dit vragend vertrouwen is wellicht vrijzinnig. "Vrijzinnige gelovigen zijn gehecht aan de gedachte dat de waarde van het zoeken niet onder doet voor die van het vinden. In hun ogen is de vraag minstens zo belangrijk als het antwoord."[24]

"De gebroken mens in het gelaat kijken is een eerste stap van menselijkheid tonen."[25] Bieke benoemt een 'vreemd besef' dat ontstaat door zichzelf in haar gebrokenheid aan te zien en mededogend te zijn met haar lijden, met de agressie van de ongeneeslijke ziekte, met haar euthanasiewens en met haar angst. Ze beseft dat het voor haar dierbaren een verschil maakt dat ze leeft. Ze beseft dat ze verantwoordelijkheid draagt in hoe ze omgaat met haar ziekte, opdat het ziek-zijn haar niet isoleert en verbittert, maar in verbinding laat staan met zichzelf, met anderen, met een weg die verder gaat en met God.[26] Dat vreemde besef ontstaat uit haar angst om het vertrouwde los te laten. "Ik ben als de dood voor de eventuele aftakeling. Voor de duizenden dingen die ik moet loslaten. Voor het volstrekt onbekende. Voor het afscheid van het gezicht dat ik niet kan en wil missen."[27] Het ontstaat uit haar worsteling met ingrijpende vragen: "Hoeveel tijd rest mij nog? Hoe sla ik me hier doorheen zonder er psychisch aan ten onder te gaan?".[28] In dat vreemde besef vormt zich een leefbaar antwoord op haar vragen. Het geeft doorzettingsvermogen om stand te houden en te blijven zoeken naar een levensweg hoe onbegaanbaar die ook lijkt. "En toch was er iets in mij dat het niet wilde opgeven. Misschien was het louter koppigheid- ik ben heel koppig van karakter! Ik wilde zoeken, ook al wist ik niet waar of wat."[29]

In haar koppigheid legt Bieke zich toe op de waaromvraag. Deze vraag wil haar naar een leefbaar antwoord laten toeleven. "Niet zozeer de vraag 'waarom ik'?, maar waarom?' Of ik het ben of een ander, doet er niet toe. Er is ondraaglijk lijden op deze wereld en dat roept verzet op: waarom? Het is niet alleen een erg pijnlijke vraag, het is vooral ook een onmogelijke vraag, omdat er geen antwoord op is. (…) De paradox is dat bevrijding begint met het toelaten van die pijnlijke en onmogelijke vraag. 'De grote vragen van het leven moeten ergens onderdak krijgen,' schrijft Etty Hillesum. Bevrijding is alleen mogelijk als je die vraag onderdak verleent in je binnenste en er de stilte mee ingaat, weken, maanden, desnoods jarenlang, ook al lijkt de grond onder je voeten in eerste instantie volledig weggeslagen te worden. De paradox is dat juist die moeilijke, mysterieuze grondeloosheid grond is."[30]

De vraag laat haar toeleven naar het antwoord dat er geen antwoord is op het waarom van het lijden. De toeleg op haar levensvragen en op de stilte laat haar geleidelijk ontdekken dat het denken geen antwoorden geeft. De vertrouwde kaders die tot dan toe haar leven zin en richting hadden gegeven en die ze al denkend had kunnen vormgeven zijn uiteengevallen.[31] Te

---

[23] Greteke de Vries, "Goddelijk geduld", in: Mijnke Bosman, Johan Goud en Marius van Leeuwen (red.), *Een weg van vrijheid: reflecties bij de nieuwe remonstrantse belijdenis* (tweede druk, Zoetermeer: Meinema, 2007), 78.
[24] Mijnke Bosman, Johan Goud en Marius van Leeuwen, "Woord vooraf", in: *Weg van Vrijheid*, 7.
[25] Vandekerckhove citeert Stef Renoydeyn, *De mens die ik ben*, in: *Smaak van stilte*, 41.
[26] Vandekerckhove, 17.
[27] Vandekerckhove, 16-18.
[28] Vandekerckhove, 16-17.
[29] Vandekerckhove, 20.
[30] Vandekerckhove, 115.
[31] Vandekerckhove, 55.

midden van de brokstukken ontdekt ze de onbegrijpelijkheid van het bestaan en de zin van het niet-weten. “Jarenlang had ik er geen benul van dat het leven eigenlijk iets is om van te duizelen. Alsof ik enkel in de bovenste vijf centimeter van mijn lichaam leefde. Ik benaderde de werkelijkheid volledig vanuit mijn hoofd. Het leven was voor mij dan ook begrijpelijk en overzichtelijk. (...) Het kan mij niet meer bekoren. Het is allemaal voltooid verleden tijd. Nu kan en wil ik alleen nog zeggen: ik weet het niet. De confrontatie met ziekte en vergankelijkheid maakte het bouwwerk van ideeën, waar ik zorgvuldig aan gewerkt had en waarvan ik dacht dat het stevig in elkaar zat, met de grond gelijk. Het was als een bom die explodeerde. Tot op heden herinner ik me hoe doods en leeg mijn leven er na die explosie bij lag. De ijzige stilte. Het vreselijke gevoel dodelijk gewond te zijn. Het ondraaglijke besef: ‘dit komt niet meer goed’. Het gekke is dat ik het na verloop van tijd als een bevrijding ben gaan ervaren. Sterker nog: wat eerst pure verschrikking was, bleek later het meest bevrijdende te zijn. Het ineenstorten van al mijn opvattingen betekende voor mij een ommekeer, ingrijpender dan mijn ziekte.”[32]

Ze leert te leven in de stilte zonder antwoorden. Te leven in het niet-weten geeft haar vasthoudendheid om staande te blijven op een grondeloze grond waar geen antwoorden zijn. Ze raakt gefascineerd door het niet-weten, voelt de bevrijdende kracht ervan en laat zich erdoor op het spoor brengen van het mysterie in zichzelf, in de andere mens, in de weg die ze gaat in haar leven en in haar verlangen.[33] In het niet-weten vindt ze een weg. “Natuurlijk zit daar een kant aan die tot op de dag van vandaag ondraaglijk is. Ik wil het niet romantiseren. Toch kan ik het, net als de mystici en het boek over het heelal, niet nalaten om het duizelingwekkende van niet-weten te bezingen. Maar dat is stamelen. (…) Het is belangrijk dit te beseffen. Anders kom je in griezelige dingen terecht. Dat ziekte, een kind verliezen, enzovoort toch weer een ‘genade’, een ‘zegen’ of ik weet niet wat zou zijn. Onzin. Laat ons het alsjeblieft niet in het keurslijf van begrippen persen. (…) Er wordt heel wat gedebatteerd over de zin van het lijden. Ook ik heb er mijn kop op gebroken. Het zegt mij niets meer. Hoe je het ook wendt of keert, er is geen enkel antwoord op deze vraag mogelijk. Het is een weg waar ik absoluut geen heil in zie. Integendeel, ik heb ervaren dat nadenken op dat vlak alleen maar tot verbittering leidt. Ik wil een pleidooi houden voor een totaal ander spoor. Ik heb een andere mogelijkheid ontdekt. Op het eerste gezicht een onzinnige onderneming… In plaats van ons te verzetten tegen het duister van niet-weten, moeten we ons er juist helemaal door laten overweldigen. (…) Het is een spoor van je wijden en toevertrouwen aan het Leven zelf, in plaats van aan opvattingen over het leven.”[34]

[32] Vandekerckhove, 55-56.
[33] Vandekerckhove, 61-62.
[34] Vandekerckhove, 56-57.

Ziekte met de dood voor ogen

Het tweede verlangen ging gepaard met een opwelling van berouw en kwam mij geheel spontaan, zonder dat ik het zocht, voor de geest, als een welbewust verlangen om uit Gods hand een ziekte van het lichaam te ontvangen. Deze wenste ik zo ernstig dat er levensgevaar zou zijn, en dat ik, omdat ik zelf en heel mijn omgeving in de overtuiging waren dat ik doodging, alle riten die de heilige Kerk dan voorziet zou ontvangen. Ik wenste immers in dat ziek-zijn niet terug te vallen op enige troost vanuit de menselijke of aardse hoek. Alle pijn, lichamelijk en geestelijk, die met het sterven gepaard gaat, wilde ik ervaren: zowel de angsten en de bekoringen van de duivel als al het andere. Alleen niet het uitblazen van de levensadem. Het lag in mijn bedoeling zo, dank zij de barmhartigheid Gods, gelouterd te worden, om na en door dit ziek-zijn mijn leven beter af te stemmen op de glorie van God. Ik hoopte er immers voor beloond te worden wanneer ik zou komen te sterven, want ik keek verlangend uit naar een spoedig samenzijn met mijn God en Schepper.[35]

Ten opzichte van het eerste verlangen vindt hier een dramatische wending plaats, want het lijden voltrekt zich niet aan een ander, maar wordt nu door Julianne zelf belichaamd. Julianne verlangt naar een ernstige ziekte die haar op de rand van de dood zal brengen. Toch is de kern van haar verlangen dat ze wil leven. Ze wil het proces van ziekte en sterven ervaren zonder de laatste levensadem uit te blazen. De zingeving van dit verlangen wordt haar aangereikt door haar geloof dat ze in het sterven met God verenigd zal worden. Haar levenswijze zal zich verdiepen en zich afstemmen op God, wanneer ze in het vermeende stervensuur alle aardse houvast kwijtraakt en niets anders meer kan dan in volledige overgave op God te vertrouwen. Zo zal ze uit eigen ervaring weet hebben van de troost die het godsvertrouwen kan geven te midden van ziekte, van lichamelijke en geestelijke pijn en met de dood voor ogen. Deze ervaringskennis bekwaamt haar in het begeleiden van mensen. Als mystagoge, iemand die de mens binnenleidt in het geheim van het bestaan, kan zij begeleiding geven op grond van haar eigen ervaring van het godsgeheim.

Ik kom in contact met zeer kwetsbare mensen die leven tussen hoop en angst of ze zullen leven of sterven. Hoe kan ik hen geestelijke en emotionele geborgenheid geven? Is een luisterend oor genoeg, een kaarsje aansteken, een troostend woord? Sterven, stervende zijn, is een moeilijk gespreksonderwerp. Niemand heeft er greep op en wat weten we er eigenlijk van? Het gesprek over sterven blijft vaak verborgen in een innerlijke dialoog. Ik merk dat mensen het beangstigend vinden er stem aan te geven of met hun dierbaren ter sprake te brengen dat zij verwachten dat hun dood dichtbij is. Toch kan reflectie op het sterven belangrijk zijn in het verwerken van onze sterfelijkheid. Al zijn onze ideeën erover nog zo aarzelend en ontastbaar, ze kunnen een perspectief geven op het onbekende.

Zo sprak ik met een man van vijftig jaar over zijn levensloop en de onmacht waarmee hij geconfronteerd werd nu hij zou komen te sterven. Hij was aan het einde van zijn leven en zou naar het hospice gaan. Vanwege zijn angsten was hij onder behandeling van een psychiater. De psychiater had hem na ons eerste gesprek gewaarschuwd dat hij niet met teveel mensen moest terugkijken naar zijn leven, want dat zou wel eens verwarrend kunnen zijn. Deze raadgeving legde hij aan mij voor om te weten wat ik ervan vond. Mijn antwoord was: “Misschien zijn er zieleroerselen waar u nog met niemand over gesproken heeft?” Even was hij stil en begon toen te vertellen over zijn idee dat zijn weg verder zou gaan, na zijn overlijden, in een gebied dat hij

[35] Julianne, inleiding, 2.

niet kent. Hij vroeg zich ook af hoe het moment van sterven zou zijn, wat er dan zou gebeuren. Samen hebben we geprobeerd die weg en dat onbekende gebied enigszins te exploreren en in kaart te brengen. Samen hebben we gezocht naar woorden voor het onbekende. We zijn in stilte geëindigd, bevestigend dat er nog niet voldoende taal is voor deze nieuwe dimensie die zich in zijn leven aandient. Ik heb hem na dit gesprek nog een gedicht gegeven van Dag Hammarskjöld om de taal die deze man zelf had gevonden te bestendigen. "Verder word ik gedreven, een onbekend land binnen. De grond wordt harder, de lucht meer prikkelend koud. Aangeraakt door de wind vanuit mijn onbekende doel trillen de snaren in verwachting. Aldoor vragend zal ik aangekomen zijn, waar het leven wegklinkt – een heldere eenvoudige toon in de stilte."[36] Ik zal deze woorden koesteren, zei hij. De volgende dag is hij overleden.

Deze ervaring leert mij het belang van het woord *zieleroerselen* voor de mystagogische zorg. Zieleroerselen kunnen gespreksonderwerpen oproepen waarover moeilijk met anderen te spreken is, namelijk reflecties over verborgen geloof. Het woord ziel roept mogelijk het aloude idee op van de onsterfelijke ziel. De ziel is een oud woord waarvan de betekenis in onze tijd opnieuw ontdekt moet worden. Daarbij mag zowel de relatie tussen lichaam en ziel als de relatie tussen ziel en levensverhaal hersteld worden. Het woord *ziel* is verbonden met bezieling. Ons lichaam is bezield en wanneer het gekwetst wordt, wordt de persoonlijkheid gekwetst. Waardoor iemand ten diepste bezield is, wordt dan opnieuw bevraagd. Het spreken over zieleroerselen reikt verder dan de emotionele verwerking van alles wat er is gebeurd in het leven; de ziel zoekt naar een rode draad in het leven, naar betekenisgeving, naar verwondering, naar de zin van het leven zelfs als die spoedig ten einde loopt, naar een ontastbaar voortleven voorbij het tastbare einde. De ziel beseft "dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn of wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten."[37]

Mensen kunnen iets laten zien van wat er in hen omgaat door er woorden aan te geven. Door woorden kunnen verschillende dieptedimensies van de ziel geuit worden. Woorden blijven aan de oppervlakte van de ziel wanneer er een praatje wordt gemaakt om aanspraak te hebben en even de eenzaamheid te vergeten. De ziel wordt dieper gemasseerd wanneer iemand vertelt over de levensgeschiedenis. Soms gaan woorden de diepte van de ziel in en wordt er gesproken over emoties. Soms gaan woorden naar het diepste van de ziel, om een beeld te gebruiken, waar de ziel raakt aan God. Er blijven dan weinig woorden over. Het gesprek over de diepste zieleroerselen is zeldzaam. Vaak wordt er over gezwegen. Maar in het zwijgen kan zich een innerlijk gesprek voltrekken. "Ook in het niet meer spreken zitten woorden. Ook met het zwijgen wordt iets gezegd. Ook het stil zijn voor God is een manier om met God in contact te komen. (…) Voor de zoekende en twijfelende mens is zwijgen vaak de enige manier om met God nog te communiceren."[38]

Ik sta samen met iemand op een opengebroken weg die deze mens nog niet eerder gegaan is. Niemand weet nog wat er zal gebeuren. Dat tekent de gelijkwaardigheid tussen ons in gesprek over de zieleroerselen, om naar woorden te zoeken, weerstand te benoemen, te verlangen naar zingeving. Ik tracht een resonansruimte te bieden voor de ander bij het spreken over levensoriëntatie, zingeving, leefbare antwoorden. Een resonansruimte brengt de trilling van de snaren tot geluid zodat het gehoord kan worden. Hoe kan in die resonans ook een spirituele en gelovige toon meeklinken? Mijn vermoeden is, dat deze spiritualiteit te maken heeft met het niet-weten en het aandurven van onzekerheid. Deze vertrouwvolle onzekerheid karakteriseer ik als een gelovig perspectief: het niet-weten en toch vertrouwen dat de weg

---

[36] Dag Hammarskjöld, *Merkstenen* (http://www.sporenvangod.nl/hammarskjoeld.html).
[37] Remonstrantse belijdenis, in: *Weg van vrijheid*, 11.
[38] Reinhold Philipp, "Gods Geest", in: *Weg van vrijheid*, 54.

gegaan kan worden. De zieleroerselen in dit onbekende gebied onttrekken zich aan onze greep, maar zijn wel doordrongen met emoties zoals angst en hoop, boosheid en dankbaarheid, zinverlies en zinvinding, gemis en liefde.

Bieke vertelt hoe zij na de diagnose van haar ziekte op een onbekend terrein haar weg moet gaan vinden. Haar vertrouwde kaders zijn stuk en haar zekerheden zijn ontwricht. Wat het leven tot nu toe zin en richting had gegeven is weg. Jarenlang zoekt zij naar een uitweg uit haar existentiële crisis, maar al haar pogingen lijken dood te lopen. Aanvankelijk probeert ze via haar denken een nieuw perspectief te vinden, want het nadenken is haar vertrouwd. Ze was gewend de werkelijkheid volledig vanuit haar hoofd te benaderen, alsof ze enkel in de bovenste vijf centimeter van haar lichaam leefde.[39] Bieke had geen grond meer om op te staan toen alle zekerheden van haar leven waren weggevallen en haar verstandelijk denken geen stevigheid meer bood. In het uithouden van de onzekerheid is er iets dat aan haar gebeurt, iets dat haar doet gaan, een weg die zich opent in de stilte terwijl zij naar binnen luistert. Ze komt in contact met het leven zelf, zonder daar etiketten op te plakken. “Ik dacht dat ik alles kwijt was. Maar dat was niet zo. Dat heb ik later ontdekt. Ik was alleen de beelden kwijt. Niet het leven. In de pijnlijk leegte van geen beelden meer hebben gebeurde iets wonderlijks. In plaats van in een wereld van etiketten te leven, kreeg ik toegang tot het leven zelf. Ik kan het niet beter beschrijven dan als een doorstoten van alle mogelijke ideeën *over* de werkelijkheid naar de werkelijkheid zelf.”[40]

Ze moet de conclusie trekken dat ze met nadenken geen uitweg vindt. Ze kan zich niet uit een moeilijke gemoedsgesteldheid denken. Het denken geeft geen antwoorden. Ze ontdekt dat er iets anders moet gebeuren dan enkel het nadenken en ze noemt dat andere een luisteren naar wat er in haar omgaat. Naar binnen luisteren.[41] Woorden uit gedichten, romans, liederen, psalmen, religieuze en mystieke teksten helpen haar naar binnen te luisteren en wijzen haar een richting. Dit verwerkingsproces heeft tijd nodig en is confronterend. Een koan, een paradoxale spreuk uit de zen traditie die het verstandelijk denken wil doorbreken, kon pas na jaren door haar beluisterd worden. “De woorden van Hisamatsu, ‘Ga staan waar geen plek is om te staan’, zouden me woest gemaakt hebben. Nu zeg ik: het zijn woorden die iets ongelooflijks dieps uitdrukken. Ik durf zelfs te zeggen dat er geen andere weg is.”[42] De koan raakt een gevoelige snaar in haar ziel en laat haar beseffen dat ze geen andere keus heeft dan in haar eigen leven te gaan staan. Ze kan alleen haar eigen leven leven.

Het naar binnen luisteren betekent te kijken in de bodemloze diepte van haar ziel. “De bekende uitdrukking ‘in iemands ziel kijken’ lijkt op het eerste gezicht volkomen begrijpelijk. Maar bij nader inzien blijkt ze juist zo onbegrijpelijk te zijn dat je je gaat afvragen of ze wel een betekenis heeft. Probeer je maar eens te verdiepen in de ziel van een ander. Je zult niets anders zien dan een uitgestrekte, lege zwarte afgrond. Het enige wat met je gebeurt, is dat je als beloning voor al je moeite door duizeling wordt bevangen. Maar wellicht wordt er in die duistere afgrond wel iets gevonden wat voorbij gaat aan die duizeling. Daarvoor is het niet zozeer nodig nieuwe methoden uit te vinden, als wel te leren zonder angst in die diepten te kijken die voor het ongeoefende oog bodemloos lijken. Uiteindelijk is die bodemloosheid helemaal niet zo zinloos. (…) Misschien wordt ons dan eindelijk iets, al was het maar een glimp,

[39] Vandekerckhove, 55.
[40] Vandekerckhove, 56.
[41] Vandekerckhove, 22.
[42] Vandekerckhove, 17.

geopenbaard van die mysterieuze 'jij' en misschien zal dan ook het 'ik' niet langer zo raadselachtig zijn."[43]

Ze vertrouwt zich toe aan het onbekende van haar ziel en van de dood. "De dood is het grote onbekende. We gaan hem *naakt* tegemoet. Alleen en weerloos."[44] Ook het gelovige perspectief dat er leven na de dood is komt onder hevige spanning te staan. "Plots hevige twijfel. Ik val… Zal er aan de andere kant van dit leven iemand zijn die mij opvangt? (…) Vallen. Twijfelen. Met heel je hart willen geloven. Niet kunnen geloven."[45] Door de woorden van een vriend durft Bieke het aan zich in de onbekende diepte te laten vallen. "Een vriend zei me dat juist dit geloven is: je achterwaarts in de afgrond gooien en om hulp roepen."[46] Geloven betekent vertrouwen dat het mogelijk is in de diepte van de ziel te kijken, zich te laten vallen, zonder te weten wat er gezien zal worden, wat er geopenbaard zal worden, waar de bodem is die weer stevigheid geeft. In het vertrouwvol peilen van de diepte van haar ziel openbaart zich iets wat ze tevoren nooit had kunnen vermoeden. "Je hebt de bodemloosheid van de menselijke ziel gepeild, en in dat peilen groeit een vermoeden van de diepe verborgen zin ervan. (…) Is het niet daar, in dat bodemloze, dat onze diepste bestemming opengaat, datgene waartoe we werkelijk bestemd zijn (…) als je voor het grote onbekende van leven en dood staat?"[47]

[43] Vandekerckhove citeert Lev Sjestov, 63-64.
[44] Vandekerckhove, 18.
[45] Vandekerckhove, 17.
[46] Vandekerckhove, 17.
[47] Vandekerckhove, 64.

De verlangende kwetsuren

Als derde nu groeide er in mij, onder impuls van Gods genade en van de lering van de heilige Kerk, een intens verlangen naar drie wonden in dit leven. Deze zijn de wonde van een oprecht berouw, de wonde van een diepmenselijk medelijden, en de wonde van een niet aflatend hunkeren van mijn wil naar God. Waar ik de twee eerste gunsten onder voorbehoud gevraagd had, daar vroeg ik deze laatste beslist en onvoorwaardelijk. De gedachte aan de twee eerste verlangens vervaagde, maar het derde bleef me voortdurend bij.[48]

Julianne ervaart in haar verlangen een wederkerigheid met Gods wil. Ze heeft een scherp gevoel voor wat zij ten diepste verlangt; een inleven in de passie en een ziekte die haar tot aan het moment van de dood zal brengen. Het zijn geen gewone verlangens. Vanuit dat besef vraagt ze dan ook om de vervulling van deze twee verlangens onder voorbehoud: alleen als het Gods wil is. Dat betekent dat ze moet wachten of God deze verlangens zal beantwoorden. Op dertigjarige leeftijd wordt zij ernstig ziek en raakt zij geheel verlamd. Tijdens deze verlamming ontvangt ze een visioen van de passie van Christus en van Gods liefde. Ze geneest van haar ziekte en de rest van haar leven zal de reflectie op en verwoording van haar visionaire ervaring haar bezig houden. Heeft zij in haar diepste verlangen beluisterd hoe God zelf de initiator van het verlangen is? Het verlangen naar een inleven in de passie en naar een ziekte staan echter niet op zichzelf als een verlangen naar buitengewone ervaringen, maar zijn dienstbaar aan haar spiritualiteit. Haar derde verlangen naar de drie wonden is onvoorwaardelijk omdat ze de grondslag van haar spiritualiteit vormen: oprecht berouw, diepmenselijk mededogen en verlangen naar God. De wonden verwijzen naar de wonden van Christus aan het kruis en haar geloof dat hij geleden heeft om de mensheid te verlossen van het lijden. De geestelijke wonden waarom zij vraagt kennen eenzelfde paradoxale dynamiek van verwonding en genezing. Het oprechte berouw is een kwetsuur die besef geeft van de menselijke kwetsbaarheid. Dit besef kan zich ontplooien tot een diepmenselijk medelijden. Het verlangen is de liefdeswond van Gods aanraking die een nog dieper verlangen naar Gods oneindige liefde opwekt. Liefde geeft draagkracht aan oprecht berouw en diepmenselijk medelijden.

[48] Julianne, inleiding, hoofdstuk 2.

Oprecht berouw

En ik kon zien dat wij noodgedwongen in verlangen en in berouw moeten verkeren, tot de tijd waarop wij zo diep in God binnengeleid worden, dat we onze eigen ziel echt kennen. Ook zag ik dat onze God ons persoonlijk binnenleidt in deze afgrondelijke diepte, uit liefde.[49]

Berouw is een woord dat in onze tijd amper klinkt als het gaat om de verwoording van een levenshouding. Misschien is de reden daarvan dat berouw een bijklank heeft die weerstand oproept, namelijk die van schuld. Berouw betekent dan het besef dat je iets fout gedaan hebt of tekort geschoten bent en je er schuldig over voelt. De schuldcultuur heeft sterke wortels in de christelijke traditie met haar praktijk van zondebesef, biechten en boetedoening. Julianne vormt deze cultuur van schuld en boete om. Zij ontdoet het zondebesef van de betekenis van morele schuldigheid en verruimt deze naar de ervaring dat de mens kwetsbaar is en daaraan pijn lijdt. Op dezelfde wijze kan ook de betekenis van berouw verruimd worden van schuldbesef naar het besef van kwetsbaarheid. Berouw is het vermogen kwetsuren te zien. Zo wordt het geweten gevormd. Berouw creëert een open houding voor wat er in mijzelf en in een ander aan pijn kan omgaan. Zonder daarover te oordelen, maar met een rouw, een droefheid, om de gekwetstheid van mijzelf of van een ander. De gekwetstheid be-rouwen, er bedroefd over zijn.

Julianne's mystagogie begint met een open houding naar de kwetsbare kant van het leven: de rouw, de duisternis, het verdriet, het gebrek, de blinde vlekken, het in de put zitten. De mystagogische werking van het berouw is een door God binnengeleid worden in de afgrondelijke diepte van de ziel en in God zelf. Het geleid worden gebeurt in liefde. Zo is het berouw, het rouwen, ingebed in een liefdevol mededogen waarin we onszelf waarachtig leren kennen. De afgrondelijke diepte van de ziel kan pas binnengegaan worden door met compassie en zonder oordelen te kijken naar zichzelf en anderen, opdat ook schaduwzijden en pijnlijke plekken gezien mogen worden. Op deze wijze kan met liefde in de ziel gekeken worden. In de afgrondelijke diepte van de ziel, waar de ziel raakt aan God, kan werkelijke heling plaatsvinden.

De mensen die ik ontmoet zijn vaak in rouw, maar het spreken over die gevoelens is moeilijk. Het vermogen te rouwen, de donkere, pijnlijke kanten van het leven toe te laten, is niet van nature ontwikkeld. Wij moeten het leren. We zijn geneigd kwetsbaarheid, duisternis, moeilijke gevoelens en vragen te vermijden. Uit de therapeutische praktijk, die gericht is op innerlijke genezing, blijkt echter dat pijnlijke ervaringen en gevoelens zich niet laten verdringen: hoe intensiever iemand ze probeert weg te duwen, met des te meer kracht dienen ze zich eens aan. Rouw begint vaak met een crisis, zoals ziekte, waardoor weerstand en zelfbescherming tegen onze kwetsbaarheid noodgedwongen opengebroken worden.

In gesprek met een man die langdurig en vaak in het ziekenhuis werd opgenomen zei ik eens: "U heeft iets wat niet iedereen heeft; iemand van wie u veel houdt en die u 'die van mij' noemt." "Maar God komt op de eerste plaats," antwoordde hij, "want zonder God kan ik niet leven." Iedere dag dat ik bij hem kwam gingen we samen naar de kapel om twee kaarsjes te branden en even stil te zijn. "Op hoop van zegen," zei hij dan. In de stilte sprak hij zijn gebed uit. Het gaf hem rust maar maakte ook emoties los. Hij had intens verdriet dat hij mogelijk door de dood gescheiden zou worden van zijn vrouw. Hij raakte regelmatig depressief omdat hij zijn vertrouwen in God niet kon vasthouden, niet kon blijven geloven dat God bij hem is. Naarmate hij zich zwakker voelde, viel zijn vertrouwen in God weg. God had hem in de steek gelaten,

[49] Julianne, 14,56.

want hij kreeg geen antwoord op zijn verlangen te blijven leven. Deze man met wie ik iedere dag een 'op hoop van zegen' kaarsje ging opsteken had angst voor de dood. Zijn vertrouwen lag als eerste bij God, maar wanneer hij zich verzwakt voelde, voelde hij zich door God in de steek gelaten. Wat er in de stilte van de kapel in hem gebeurde weet ik niet, maar het trok hem ieder keer uit de depressie. Toch wist hij eigenlijk niet goed hoe hij op God kon vertrouwen te midden van zijn kwetsbaarheid. Hij wist ook niet hoe hij kon rouwen. Hij wist niet hoe zijn angst onder ogen te zien. Samen met zijn vrouw hebben we gesproken dat het aan durven zien van zijn angst bevrijdend kan zijn. Zijn vrouw had in haar leven ook angst gekend. Op het moment dat zij zich er het heftigst door overweldigd voelde en ze de angst niet meer kon wegduwen, kon ze niet anders dan de angst aanvaarden. Op dat moment is de angst van haar afgegleden en ontving ze innerlijke rust.

De pijnlijke kant van het leven maakt de band met God kwetsbaar. Nood leert bidden, is een gevleugelde uitdrukking. Maar de ervaring leert dat bij een mens in nood juist ook het vertrouwen in God geschonden kan worden. Het godsbeeld past dan niet meer bij de ervaring. Het woord God is überhaupt een moeilijk woord geworden in onze cultuur. Het is een leeg woord wanneer we niet meer weten wat het betekent. Het woord kan weerstand oproepen wanneer de beleving ervan vastzit aan godsbeelden die niet meer aanspreken. Het woord God kan dan geen richting geven. We kunnen er geen kant mee op. Deze godsbeleving kan geen begeleiding geven in ons zieleleven. Een aansprekende interpretatie die ik er recent van heb gehoord is: go other directions. We mogen een andere richting opgaan om weer iets van God te verstaan. Of God daagt ons als het ware uit het vertrouwde los te laten en een onbekende richting in te gaan. We mogen naar binnen gaan, inkeren, in onszelf luisteren.

Gelukkig dat er in het ziekenhuis plaatsen zijn waar iemand stil kan zijn en naar binnen kan luisteren: de kapel, de stilteruimte en de islamitische gebedsruimte. Een plaats waar mensen kunnen rouwen. In het rouwen wordt heilige grond betreden. Zo wil ik een rouwende mens met diep respect tegemoet treden op een heilige grond waarin mogelijk een ongrijpbaar mystagogisch proces kan ontspruiten.

Bieke rouwt. Het besef van haar sterfelijkheid wekt diep in haar het berouw als een vreemd verlangen om in het reine te komen. "Vallen. Een kreet. En een verlangen. Om met alles in het reine te komen. Ook dat. De rest vervaagt. Het is van geen enkel belang meer. In het reine komen…. Met wat je zelf anderen hebt aangedaan. Met wat anderen jou aandeden. In het aangezicht van de dood wil je vergeving krijgen en schenken, stel ik vast. Raar."[50] Berouw wordt gevoeld als de boventoon van een verlangen om in het reine te komen, vergeving te krijgen en te schenken. Het vormt een van de klanken in haar verlangen om in zuiverheid met anderen verbonden te mogen zijn en zo innerlijk geheeld te worden.

Bieke rouwt. Ze vertelt hoe ze gedurende de eerste jaren van haar ziekte, en ook daarna nog, overvallen wordt door pijnlijke emoties. Drie gevoelens beheersen haar dag en nacht; verdriet, kwaadheid en angst. Verdriet kan ze uiten in huilbuien en in kwaadheid kan ze stoom afblazen. Maar angst kent geen uitingsvorm en is slechts te ondergaan, uit te houden, tot hij vanzelf wil wijken.[51]

Zij leert de diepte van haar rouw kennen en verwerken door toeleg op de psalmen. De psalmen oriënteren haar in het voelen van haar donkere gevoelens en gedachten, geven haar richting op een begaanbare weg doorheen de diepte van negatieve gevoelens. "Al wat er in ons hart huist, staat er open en bloot. Daar wordt nogal gevloekt. Daar schrikken ze er niet voor

[50] Vandekerckhove, 18.
[51] Vandekerckhove, 113.

terug om in hun negatieve gevoelens te staan. Als je die teksten reciteert, komt je eigen donkerte aan de oppervlakte, en dat is bevrijdend. De psalmen hebben mij gered toen ik als meisje van 19 mijn hele toekomst in rook op zag gaan."[52] De psalmen wijzen een begaanbare weg omdat ze niet leiden tot verbittering, maar de door Bieke verlangde verbondenheid mogelijk maken: met zichzelf, met elke mens, met God. "De psalmen versterken en zijn een levende uitdrukking van de solidariteit die in ons ontwaakt als wij in onze eenzaamheid en kwetsbaarheid durven staan. De diepste solidariteit, met *elke* medemens, waar ook, wie ook. (…) Verder hebben de psalmen mij zo geraakt omdat ze zich *tot* God richten, zonder in te vullen wie of wat die God nu eigenlijk is."[53]

Wanneer Bieke zich op deze manier verbindt met de donkere kant van zichzelf, ontdekt ze een innerlijke ruimte als een ongrijpbare overkant. "Ik kan mijn leven niet uithouden zonder die opening naar een ongrijpbare overkant. Maar open wil zeggen open. Ik verdraag niet dat die open ruimte ingevuld wordt. Ze moet leeg blijven maar wel open."[54] De ongrijpbare openheid is de keerzijde van de grenzen van haar mogelijkheden om zicht te krijgen op de uitzichtloosheid van haar leven. "Letterlijk alles had ik geprobeerd om uit de impasse te geraken. Zonder resultaat. Mijn leven was met de diagnose A.L.S. uitzichtloos geworden, en ik kon niets doen om dat te veranderen. Op de grenzen van je menselijke mogelijkheden botsen."[55] Zelfbeelden en godsbeelden worden opengebroken. "De nacht heeft mij op een punt gebracht dat beelden er niet meer toe doen, dat ik ze zelfs amper nog verdraag. Er kan in het leven een punt komen dat je het lijden in al zijn rauwheid onder ogen krijgt, dat alle (gods)beelden –hoe waar en goed bedoeld ook– op de helling komen te staan, dat je er alleen nog tegen kunt schoppen, dat je geen antwoorden meer hebt, en er ook geen meer verdraagt, dat je het niet meer ziet zitten, dat je alleen nog kunt zwijgen. Of vloeken en schreeuwen."[56] Het loslaten van beelden brengt haar in contact met de levende God zonder etiketten. "Dat God nooit een object van ons denken of spreken kan zijn. Dat we aan die bekoring eens en voorgoed moeten weerstaan, willen we met de levende God te maken hebben."[57]

[52] Vandekerckhove, 26.
[53] Vandekerckhove, 26-27.
[54] Vandekerckhove, 30.
[55] Vandekerckhove, 33.
[56] Vandekerckhove, 27-28.
[57] Vandekerckhove, 27.

Diepmenselijk medelijden

Toen zag ik dat, benevens de deugd van naastenliefde, ook elk natuurlijk elan dat de ene mens doet meevoelen met de andere, Christus is in deze mens. En ik vond in dit medelijden van Christus dezelfde zelfvergetelheid die ook zijn Passie kenmerkt, in al haar vormen terug. Dit medelijden moet, naar de eigen bedoeling van de Heer, in dubbele zin begrepen worden. Er is ten eerste het geluk waar wij naartoe gebracht worden, en waarin Hij wil dat we ons verheugen. En vervolgens moet zijn medelijden ons leed verzachten. Hij wil immers dat we beseffen dat dit alles door de kracht van zijn Passie in eer en winst zal omgezet worden, en dat we trouwens niets, maar ook niets helemaal alleen moeten doormaken, maar alles steeds samen met Hem.[58]

Medelijden heeft tegenwoordig de connotatie van ongelijkwaardigheid en daarom wordt het woord mededogen geprefereerd.[59] Mede-lijden bekent bij Julianne: samen met een ander lijden. Twee aspecten van het medelijden worden benoemd: het wil geluk brengen en leed verzachten. Medelijden benadrukt een aspect in de menselijke relatie dat nauw verwant is met de liefde. Liefde, zoals ook *maitri* in de boeddhistische traditie, is een deugd die een ander gelukkig wil maken door aandacht te hebben voor wie de ander werkelijk is. Medelijden, zoals de boeddhistische *karuna* ofwel compassie, is een deugd dat de ene mens doet meevoelen met de andere in het lijden dat ervaren wordt. Liefde wil geluk brengen. Medelijden wil het leed verzachten. Dit medelijden is fundamenteel gelijkwaardig en geworteld in de empathie waarmee de ene mens zich in de ander kan inleven en met de ander wil meevoelen. De mens heeft dit elan, dit vermogen, van nature in zich. De ontplooiing van dit vermogen is gekenmerkt door zelfvergetelheid. Zelfvergetelheid is tegenwoordig ook een lastig woord vanwege de connotatie met het zichzelf wegcijferen. In de huidige spirituele beleving ligt de nadruk op zichzelf worden, zichzelf verwerkelijken. Met zelfvergetelheid wordt echter een uitdagende dynamiek bedoeld waarin het eigen perspectief ook eens losgelaten kan worden om zich in te leven in de ander. Zelfvergetelheid duidt tevens een mystieke dynamiek. Julianne beschouwt het medelijden vanuit een mystiek oogpunt; ook al vraagt het beoefenen van medelijden een voortdurende toeleg om los te komen van het eigen perspectief en zich in te leven in de ander, uiteindelijk ligt de oorsprong van het ware medelijden in God. Mystiek kent als uitgangspunt dat naastenliefde, mededogen en zelfvergetelheid niet op eigen kracht bereikt kunnen worden, omdat ze geworteld zijn in de aanwezigheid van Christus, van God, in ons leven.

In het elan van medelijden ontwaart Julianne aspecten die zij gezien heeft in haar visioen van de passie van Christus. In haar visioen van de passie ervaart ze een wederkerigheid van haar verlangen de lijdende Christus nabij te zijn in zijn lijden: het is Christus die met zijn medelijden de mens nabij wil zijn, ons leed wil meedragen, wil verzachten en in vreugde wil omzetten. *Hij zag van ieder het leed, de eenzaamheid en de angst, en maakte deze in zijn liefde en medelijden tot de zijne. En nu Hij verrezen is en niet meer kan lijden, lijdt Hij toch nog met ons mee.*[60] Haar visionaire ervaring is doordesemd met een eschatologisch perspectief dat alles goed zal komen. In de passie openbaart zich de intimiteit van compassie, waarin het verdriet van ieder mens verzacht mag worden. Christus' medelijden zal alle lijden omkeren tot vreugde. Ze ziet deze omkering in het gelaat van Christus. Op het moment waarop ze denkt dat hij zal sterven ziet ze zijn lijdend gelaat veranderen in een aanblik van gelukzaligheid en hoort ze innerlijk de woorden: *Waar is nu je pijn en je zieleangst naartoe? Schiet er nog, al was het maar*

---

[58] Julianne, 13,28.
[59] Christiane Berkvens-Stevelinck, *Een witte stok met gps: spiritualiteit van de beperking* (Zoetermeer: Meinema, 2013), 25-26.
[60] Julianne, 8,20

de kleinste fractie, van over?[61] Julianne's mystagogie wil steun geven in het dragen en verwerken van lijden door ons in aanraking te brengen met een goddelijk medelijden die luisterend in ons aanwezig is en in dit luisteren ons verdriet draagt en verzacht.

Het kruis lijkt een icoon geworden van een devotie die ooit vanzelfsprekend was: het kruis van Christus dragen. Het is een zingevingskader dat tegenwoordig amper aanspreekt omdat in de beleving van veel mensen het lijden niet meer van deze tijd is: het is in deze tijd niet meer nodig te lijden. Als het lijden dan toch komt, wordt het eigen lijden wel vergeleken met dat van anderen die nog meer lijden: dat geeft moed om verder te gaan. Het is zeldzaam dat iemand met mij spreekt over hoe eigen lichamelijke en geestelijke pijn vereenzelvigd wordt met het lijden van Christus aan het kruis. Soms wordt er op cynische toon gezegd: "Ik heb Christus van het kruis gebeden, maar de artsen kunnen niets voor me doen." Toch vraag ik me af of mensen deze vereenzelviging met het lijden van Christus nog steeds voltrekken en er innerlijke draagkracht door ontvangen, maar er niet over durven spreken of niet weten hoe erover te spreken. Er gebeurt in deze vereenzelviging immers een omkering: niet wij dragen mee aan het kruis van Christus, maar Christus, God, draagt ons lijden. Deze omkering is een onbegrijpelijk mysterie. Kan het zo zijn dat spirituele tradities woorden geven aan een existentiële ervaring van compassie die reeds als een mysterie verborgen in ons aanwezig is? Willen teksten uit spirituele tradities ons bemoedigen vertrouwen te geven aan die verborgen goddelijke intimiteit? Het is niet van belang welke traditie toegang geeft tot deze intimiteit, omdat het niet gaat om de overdracht van een geloofsinhoud maar om een vertrouwen dat gewekt en verinnerlijkt wordt. Het vertrouwen zal geleidelijk een grondtoon vormen waardoor de zingeving of zinvinding van ons bestaan geworteld kan worden in het innerlijk en verborgen mysterie.

Hoop is een veel voorkomend woord in mijn gesprekken en ik vermoed dat het in wezen hetzelfde is als een verlangend vertrouwen. Een vrouw zei me: "Ik vertrouw erop". Wanneer ik vraag waarop ze vertrouwt, dan weet ze er geen woorden aan te geven. Voor mij is invoelbaar dat ze de hoop op haar herstel loslaat en stilzwijgend het perspectief van haar aanstaande sterven verkent. Ik tracht met weinig woorden haar vertrouwen te benoemen: "Dat alles goed komt". Want zelfs in het sterven kan het goed komen. We zouden kunnen zeggen dat de hoop dat alles goed komt een eschatologisch perspectief van ons verlangen is. Het is een perspectief dat verder reikt dan ons vermogen te zien en overzien; de toekomst is verborgen voor onze ogen en voor ons weten. Het vertrouwen dat alles goed komt duidt een ongeweten weten. Het besef dat alles goed komt, kent ook een terugwerkende kracht wanneer iemand de levensbalans opmaakt. Hieruit spreekt een vertrouwen dat hetgeen we nu doormaken in de toekomst toch op de een of andere manier op zijn plaats zal vallen en weer in orde zal komen. Het is een existentieel vertrouwen; ook mensen die God niet zien als de fundering van hun vertrouwen hoor ik zeggen "Het komt allemaal goed". Onlangs was dit het onderwerp van mijn gesprek met een vrouw. Gewoonlijk was ze wat in zichzelf gekeerd, stil, zei ze, maar nu wilde ze vertellen over een verlies dat haar was overkomen. Ik luisterde naar haar levensverhaal en de pijn die zich daarin heeft genesteld. Aanvankelijk was ze jarenlang erg boos geweest. Maar geleidelijk aan heeft ze het gevoel gekregen dat het goed is zo. Dat ook het verlies op een of andere manier goed is. Aarzelend durfde ze me dit te vertellen. Ze had nog met niemand gesproken over dit perspectief dat ze had ontdekt. Er was in haar een vertrouwen gegroeid dat het leven een eigen dynamiek heeft en dat ondanks pijn en verdriet zich toch iets van het goede kan openbaren. Ik begin in mijn gesprekken dit vertrouwen op het spoor te komen in de

[61] Julianne, 9,21.

verhalen die mensen mij vertellen. Mensen ontdekken dit vertrouwen tijdens het overdenken van hun levensverhaal. Ze spreken er aarzelend over, laten het misschien liever verborgen, omdat ze zelf niet weten of het wel waar kan zijn.

Kan ik in mijn begeleiding bijdragen aan een mystagogisch proces waardoor in de eigen ervaring wordt aangereikt wat vertrouwen is? Mag ik zo vasthoudendheid zijn dat ik mag blijven geloven dat er voor de mens die ik ontmoet een weg is doorheen de pijn en de kwetsbaarheid? Ik kan een ander nabij zijn, maar er blijft in ieder mens een existentiële eenzaamheid waarmee we moeten dragen en verwerken wat er in het leven gebeurt. Het is mijn verlangen dat de ander de dragende grond van het godsvertrouwen kan ervaren in het besef dat God inniger nabij is dan wij onszelf of elkaar nabij kunnen zijn; opdat wanneer ik wegga, de ander zich gekoesterd weet door een dragende kracht die sterker is dan de mijne. Ik begeef me in een dimensie van mystagogische begeleiding waarbij ook mijn vertrouwen cruciaal is, want het perspectief dat alles goed komt, goed is, valt buiten de menselijke logica; niemand kan weten of het wel goed komt. En toch blijven vertrouwen dat de ander op een eigen manier iets kan ontwaren dat goed is. Dat de ander iets van vertrouwen kan vinden zelfs al is de weg die gegaan moet worden zwaar of uitzichtloos.

Wat Julianne beschrijft vanuit een visionair perspectief die ons vertrouwen wil geven in de meedragende, verzachtende kracht van Christus' passie, vertelt Bieke vanuit haar eigen ervaring. Bieke wordt in haar verwerkingsproces op een gegeven moment ontroert door het lijden van Christus en voelt in die ontroering een bron van mededogen in haar opwellen. Ze kan zich vereenzelvigen met de passie van Christus omdat ze haar eigen hoop en wanhoop herkent en vanwege het vertrouwen in een goddelijk mededogen. Zij ervaart tevens een oorspronkelijkheid: Gods nabijheid is de bron van onze nabijheid bij onszelf en bij anderen. "In ieder geval brengt deze weg met en in de stilte mij bij wat Jezus, naar mijn gevoel, bezield moet hebben: een enorm ontzag voor de levende werkelijkheid van God, midden onder ons, ongrijpbaar, onzegbaar nabij; en hoe die diepste werkelijkheid een stromen, een mededogen in ons losmaakt dat uitvloeit naar alles en iedereen. Een ontzag dat hem zo diep geraakt moet hebben dat hij bleef vertrouwen, tegen alles in, ook toen hij in zijn wanhoop en ellende alleen nog maar kon schreeuwen: 'Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?'"[62]

Op een gegeven moment gaat Bieke in een kloosterbibliotheek op zoek naar literatuur die haar zou kunnen laten begrijpen wat haar overkomen is. Ze leest woorden over het sterven dat naar het leven kantelt in het stuiten op de grens van menselijke mogelijkheden. Die woorden raken haar, ze verhelderen haar eigen ervaring en maken daarmee tevens de christelijke symboliek van Christus' passie, sterven en opstanding herkenbaar. "Een *ervaring*, van een sterven- en dat sterven kan van alles zijn- dat onverwacht naar het leven kantelt… 'Botsen op de grens van onze menselijke mogelijkheden', en dat we die grens moeten bereiken om tenslotte 'om te tuimelen in God'. Niet de God buiten of boven onszelf, maar de God die zich –wonder boven wonder- in onze diepste diepten bevindt. 'Kantelen in de innerlijkheid'."[63] Ze kantelt in het leven en tuimelt in God. Deze zielsbeweging kan ze niet door eigen inspanning en toeleg bewerkstelligen. Integendeel, het kantelen en tuimelen kan haar overkomen door te stuiten op de uiterste grens van haar eigen krachten en te vallen in de diepste afgrond van haar duisternis. Deze zielsbeweging is mystagogisch en leidt haar binnen in het mysterie van het sterven, van het leven, van zichzelf, van haar innerlijkheid en van God in haar innerlijkheid. Het is een mystagogisch proces waardoor zij binnengeleid wordt in haar innerlijk en daar in God

[62] Vandekerckhove, 29-30.
[63] Vandekerckhove, 33.

tuimelt, terwijl in wederkerigheid de ervaring van het mysterie van God haar een diepe en ongrijpbare ervaring van zichzelf geeft.

Dit mystagogische binnengeleid worden in het geheim van God heeft zich ook op een andere manier aan haar voltrokken. Namelijk door de ervaring dat er een goddelijke kracht in haar innerlijk is waardoor zij haar lijden kan dragen. Zij noemt deze kracht 'het goddelijk punt' of 'het eeuwige'. Tegen alle wanhoop in ervaart ze kracht te hebben om de broosheid van haar bestaan te dragen en die kracht ontvangt ze vanuit een *zijn* dat goddelijk en eeuwig is. "Na een verschrikkelijke worsteling met de broosheid van dit bestaan, belandde ik op een punt van puur, eenvoudig, naakt, overvloedig en louter *zijn*. Vraag mij niet hoe. Ik kan er geen zinnig woord over zeggen. (…) De vrijheid die in dit zijn opengaat is even onbegrensd als de kracht die het in mensen loslaat. Op dit merkwaardige punt terechtgekomen had ik echt het gevoel *alles* aan te kunnen. Geen mens kan er echter blijven wonen. Om de eenvoudige reden dat niemand in staat is dit goddelijk punt zelf te bereiken. Soms wordt iemand ondanks zichzelf even tot dit punt van eeuwigheid opgetild."[64] Hoewel de ervaring op dat moment eeuwigheidwaarde heeft, kan ze de kracht en verzachting die zij geeft niet altijd vasthouden. De pijn blijft gehecht in de zwaartekracht van haar lichaam en de uitzichtloosheid van de tijd.[65]

In haar innerlijkheid ontdekt ze iets dat haar wezenlijk ontroert en zegent. Zij spreekt over deze ervaring niet vanuit de christelijke maar vanuit de zen spiritualiteit; niet over Christus' zien van ieders leed, eenzaamheid en angst, maar over het luisterend hart van een Bodhisattva. De zen traditie is de richtingwijzer in het blootleggen van een mededogende zijnsgrond. "De Soetra Dharani van de grote mededogende spreekt over het 'ingaan tot het hart dat luistert'. Elke keer dat die Soetra gezongen wordt, ontroert het mij weer. 'Dat ik mag ingaan tot dit hart dat luistert. Het is van alle zingeving de volheid, grond en loutering van al wat leeft.' Zo ervaar ik dat ook. Wie afdaalt in het eigen hart, ontdekt op de bodem daarvan dit luisterende hart dat de 'grond' is van al wat leeft. En de ontdekking van dit hart dat luistert, van die grenzeloze solidariteit op de bodem van ons eigen hart, is in feite niets anders dan het besef van onze fundamentele armoede en kwetsbaarheid. De ervaring dat we ten diepste allemaal 'naakt en berooid' én tegelijk 'gezegend' in het leven staan."[66]

De zen traditie, waarin de weg tot vrijheid wordt gevormd door het mededogen met alle levende wezens die lijden, brengt Bieke tot het ontwaren van een omvattend eschatologisch perspectief. "Het perspectief van zen dat alles gered wordt, zelfs gered is, tot en met de laatste kiezelsteen, heeft mij diep getroffen. Er is een genade waar niemand uit valt."[67] Deze genade is een compassie, een mededogen waarvan niemand en niets uitgesloten is.

[64] Vandekerckhove, 140-141.
[65] Vandekerckhove, 140-141.
[66] Vandekerckhove, 80-81.
[67] Vandekerckhove, 40-42.

Godsverlangen

Zo zag ik dat de Godskennis vlotter en gemakkelijker in ons bereik ligt dan de kennis van onze eigen ziel. Die is immers zo diep in God gegrond en wordt er gekoesterd als een schat, dat we haar niet kunnen leren kennen zonder voorafgaandelijke kennis van God, haar Schepper met wie zij één is. Toch zag ik dat er in ons, vanuit de volheid van onze natuur, een spontaan verlangen huist, dat wijs is en rechtmatig, naar kennis van de eigen ziel. En we leren haar zoeken waar zij te vinden is, namelijk in God. Geleid door de genade van de heilige Geest, zullen we ze beide leren kennen in één. Of wij nu bewogen worden tot Godskennis of tot kennis van onze eigen ziel, beide motieven zijn goed en korrekt. God is ons nader dan onze eigen ziel.[68]

Vanuit de volheid van onze natuur bezitten wij een diep verlangen. Ons verlangen is verweven met een zoektocht naar zelfkennis, kennis van onze ziel. En we leren deze zielskennis te vinden in God. Verlangen, zelfkennis en godskennis zijn innig met elkaar verweven. Om God te kennen mogen we ons toevertrouwen aan de mystagogische begeleiding die zich ontvouwt in ons eigen diepste verlangen. Het vertrouwen is erop gebaseerd dat God zelf het diepste verlangen in ons heeft gelegd. God is de grond, de oorsprong van ons diepste verlangen. Aan dat verlangen mogen we hetzelfde vertrouwen geven als aan ons gebed: *Want God wil dat gebed en vertrouwen een even ruime plaats innemen.*[69] Het verlangend bidden is ingebed in een vertrouwvol niet-weten. Vragen en verlangen, bidden en vertrouwen: hoe het antwoord op het verlangen gegeven zal worden is onbekend, want de gave die verkregen wordt sluit beter aan bij ons verlangen dan we zelf hadden kunnen bedenken.[70] Vertrouwvol gebed vraagt om een onderscheiding van verlangens. De kunst in het onderscheiden van een door God geïnspireerd verlangen ligt in het zich bewust worden van de gerichtheid die in het verlangen verborgen is. Dit scherpt het aanvoelen van de wederkerigheid tussen door God geïnspireerd verlangen en persoonlijk verlangen. Dan is het verlangen een vindplaats van God. God kent ons ten diepste.

Net als Julianne, heb ik ervaren dat God in mijn diepste verlangen aanwezig is. Godsvertrouwen is het fundament waarop mijn leven vorm krijgt. Maar het tekent ook mijn breukervaring in mijn professie. In het verdriet van mensen voel ik dat verlangens niet beantwoord worden. Hoe kan het dan zijn dat ons verlangen een vindplaats is van God wanneer men ernstig ziek wordt en het verlangen naar heelheid en genezing geen antwoord krijgt? Verlangens kunnen uiteenvallen en veranderen in het verwerken van wat er in ons leven gebeurt, maar kan het verlangen als vindplaats van God stuk breken? Kan ons diepste verlangen gebroken worden? Waarnaar gaat ons diepste verlangen uit?

In de bezinningsdagen die ik geef rondom mystieke tekstlezing beoog ik mensen in hun kracht te zetten door de bewustwording van het diepste verlangen. Het verlangen is vaak diep verborgen en zelfs verstopt geraakt, want er kan weerstand zijn om met het verlangen in aanraking te zijn. Luisteren naar het verlangen kan betekenen dat een oude situatie om

---

[68] Julianne 14,56.

[69] Julianne, 14,42.

[70] Julianne, 14,42. *Ik denk dat we dit doen omdat we niet echt beseffen dat God de grond is van waaruit ons gebed ontspringt en dat het een genadegave is van Gods liefde. Dit besef zou ons erop doen vertrouwen dat we al wat we verlangen uit Gods hand zullen verkrijgen. Ik ben er immers van overtuigd dat niemand echt gemeend om barmhartigheid en genade smeekt, zonder dat deze hem vooraf reeds geschonken werden. Soms komt het in ons hoofd op dat we al zo lang gebeden hebben en het gevraagde blijkbaar nog altijd niet bekomen hebben. Dit mogen we niet al te zwaar op ons laten wegen. Voortgaand op hetgeen God mij heeft willen tonen, ben ik er immers zeker van dat wij een wachttijd doormaken. We wachten op een meer geschikt moment, of op meer genade, of op een betere gave.*

verandering vraagt. Verandering is lastig. Op een avond waarop de mystieke tekst *De inwijding in het ongeweten weten* werd gelezen zei een man: "Ik heb geen verlangens, ik ben tevreden, het is allemaal goed".[71] Iemand sprak hem er stevig op aan dat ook hij verlangens moet hebben. Later vertelde de man hoe er in zijn "hoofd" door de soms "kronkelig en tegendraads" geformuleerde mystieke tekst eerst chaotische en daarna nieuwe gedachteverbindingen zijn ontstaan; deze nog niet altijd duidelijke inzichten hadden tijd nodig, tot er, hij wist nog precies wanneer, waar en hoe, bij hem een fysieke schok los kwam waarbij hij een diep weggestopt verlangen gewaar werd.

Het is moeilijk het diepste verlangen aan te voelen, nog moeilijker is er woorden voor te vinden, maar het moeilijkste is erop te vertrouwen. Terwijl ik aandacht heb voor datgene wat beschadigd is in een mensenleven, vormt het aanvoelen van het onbeschadigde verlangen wellicht een ander essentieel aandachtsgebied. Mag ik vragen: “wat is uw diepste verlangen?” Wordt het meest wezenlijke van mijn professie gevormd door het verlangen zijn werk te laten doen in het begeleiden van een mens op onbekende wegen naar een onbekende toekomst? Mag ik zo vol vertrouwen zijn, dat ik het goede en ongekwetste in de ander blijf dragen? Hoe wordt het mogelijk zo te kijken naar breukervaring en kwetsuren dat er fragmenten van zingeving in te zien zijn? “Hoe krijg je toegang tot de innerlijke kracht die je daarbij helpt? Dat is een spirituele vraag, waarop ik zal trachten antwoorden te vinden. (…) Waar is deze kracht te vinden? In het tweestromenland waar de eigen innerlijke kracht de liefde van de omstanders ontmoet en bevrucht. Identiteit wordt vanbinnen opgebouwd maar het zijn de ogen van de anderen die deze identiteit erkennen en bevestigen. (…) ‘Samenvallen met jezelf’, ‘in je kracht staan’, ‘vanuit je kern leven’: deze modieuze terminologie kan bevreemden of irriteren. Toch verwoorden deze uitdrukkingen wel degelijk een spiritueel verlangen naar heelheid en kracht. In de relatie met de ander en met de wereld word je je bewust van je innerlijk kracht, van je individuele kern. Je ontdekt een rotsvaste grond van waaruit je de buitenwereld benadert en levenssituaties het hoofd kunt bieden.”[72] Oog hebben voor datgene in de mens dat niet geschonden is, vormt een uitdaging in mijn professie.

De grondtoon van Bieke’s verlangen is het vreemde besef dat ze niet ingeklemd wil raken in haar verdriet, in verbittering, maar zich wil blijven verbinden met zichzelf, met anderen en met God. “Ergens borrelt een vreemd besef op, zelfs nu, oog in oog met de agressie van de ongeneeslijke ziekte. (…) Je blijven verbinden. Met anderen. Met God.”[73] Dwars door alle gebrokenheid naar verbinding verlangen. Dat is de betekenis van religie: religare, opnieuw verbinden.

De stilte in de monastieke gemeenschap brengt Bieke in contact met een diep verlangen. Daar heeft haar geestelijk begeleidster de wijsheid en het lef haar te blijven vragen naar haar verlangen. “Tot op de dag van vandaag herinner ik mij hoe elk gesprek begon. Ik weet het nog goed omdat het mij choqueerde. ‘Wat is je verlangen?’ vroeg ze elke keer dat ik bij haar kwam. Ik begreep er niets van. Hoe kwam ze erbij. Hoe durfde ze? Alsof je nog iets te verlangen hebt als alles je ontnomen wordt! Maar het herhalen van die vraag bracht me, samen met het geworstel alleen met mezelf in de stilte, bij een verlangen waarvan ik het bestaan niet wist. Er kan veel kapot gemaakt worden in een mens. Zowat alles kan geschonden worden: je gezondheid, je zelfbeeld, je relaties, je dromen. Maar er is iets dat niet kapot te krijgen is. Ergens in de diepte is er iets dat niet geschonden kan worden, door niets of niemand. Ik vind verlangen een mooi woord om dit te benoemen, en je kunt uiteindelijk niet meer zeggen naar

---

[71] Anoniem, *Inwijding in het ongeweten weten* (Nijmegen: Gottmer, 1984).
[72] Berkvens-Stevelinck, *Witte stok met gps*, 9, 20 en 22.
[73] Vandekerckhove, 17.

wat je verlangt. Het is verlangen *tout court*. Het is oningevuld. Het is open, op alles en iedereen. Niet dat ik daar altijd bij kan. Het ligt voorbij alle weten, grijpen en streven. Soms is het er, meestal niet. Dan is het wachten en worstelen geblazen. Maar de ontdekking daarvan is werkzaam, tot op heden."[74]

Bieke ontdekt een verlangen waarvan ze het bestaan niet wist. Ze ervaart een zuiver, open, ongebroken en onbeschadigd verlangen dat anders is dan een verlangen naar 'iets'. Ze benoemt de inhoud van dit verlangen niet. Concrete verlangens wekken pijn op wanneer ze niet bevredigd kunnen worden: in de verlangens naar 'iets' ervaart zij een breuk, een kwetsuur. Hoewel haar diepste, openstaande verlangen een ongrijpbare werking heeft die haar verdere leven aanwezig blijft, zijn de concrete verlangens evenzeer essentieel en toch ook ongrijpbaar omdat ze niet vervuld worden. "De lange duur is slopend, omdat er met een bestaan in deze wereld duizend kleine verlangens gemoeid zijn, met als keerzijde duizend kleine angsten en pijnen. Je kunt geen dertig jaar leven alsof het je laatste dag is. Je kunt geen jaren aan een stuk alleen maar gericht zijn op het wezenlijke."[75] Het diepste verlangen is ongrijpbaar en verweven met de mysterieuze zijnsgrond van het bestaan, waardoor het een werking heeft die zin en richting geeft aan haar leven. "In onze maatschappij is het niet de ongrijpbare, mysterieuze essentie van de dingen die zin en richting geeft aan het bestaan. Het zijn tastbare en grijpbare verlangens. Heel concrete verlangens die in mijn geval nooit meer kunnen openbloeien- ze werden in de knop gebroken. Maar helaas kan ik hen ook niet uitroeien. Hoe moet je hiermee leven?"[76]

[74] Vandekerckhove, 52-53.
[75] Vandekerckhove, 141.
[76] Vandekerckhove, 141.

De verlangde oriëntering

Mijn mystagogische oriëntering, de samenklank van de stemmen van drie vrouwen, eindigt met dezelfde reflectie en vraag van Bieke waarmee ze begonnen is: "In onze maatschappij is het niet de ongrijpbare, mysterieuze essentie van de dingen die zin en richting geeft aan het bestaan. Het zijn tastbare en grijpbare verlangens. Heel concrete verlangens die in mijn geval nooit meer kunnen openbloeien- ze werden in de knop gebroken. Maar helaas kan ik hen ook niet uitroeien. Hoe moet je hiermee leven?"[77] Bieke heeft haar eigen woorden gevonden op haar vraag. "Antwoorden maken het mysterie alleen maar kleiner, terwijl ware woorden het juist vergroten. Antwoorden maken van het woord een doel op zich, een eindpunt. (…) Terwijl woorden slechts stapstenen kunnen zijn om de sprong te wagen het levende mysterie in… nergens heen, altijd verder. (…) Vanuit een intuïtie dat een weg pas de moeite waard is, als je hem blijft gaan, tegen alles in, ook als die weg zich tijdelijk alleen maar door niemandsland lijkt te slingeren. (…) Ik voel, zonder dat ik het kan uitleggen en zonder dat ik mij er daarom onmiddellijk goed bij voel, dat die woorden 'waar' zijn. Ze spreken mij aan op een dieper niveau. Op een minder diep niveau wil ik echter niets van zulke woorden weten en wil ik alleen maar kwaad en ontevreden zijn over alle tegenslag. Mijn leven is die strijd. Die keuze. Niet tussen pijn verwerken (en er dan van 'af' zijn) of er mee blijven zitten. De pijn is er sowieso en ze is blijvend. Maar tussen twee niveaus van omgaan met de pijn: gestolde revolte, onleefbare bitterheid, eeuwig gemopper. Of: de pijn telkens weer opnemen, dag na dag, met vallen en opstaan, in geloof, hoop en liefde."[78]

Nu besef ik dat de door mij verlangde oriëntering ten diepste het hervinden van het mysterie van het verlangen is. Ik besef dat een mystagoge luistert naar het ongrijpbare verlangen dat zijn oorsprong vindt in God, door God zelf begeleid wordt en georiënteerd is op innerlijke heling. Dit diepste verlangen is heilzaam.

Deze mystagogische oriëntering ben ik begonnen onder de titel *Het gebroken verlangen*. De wijziging van de titel naar *Kwetsbaar verlangen* verheldert mijn proces dat zich heeft voltrokken in het schrijven van dit paper. Mijn mystagogische oriëntering heeft mij geleerd dat we niet ziek hoeven te zijn om stuk te lopen op gebroken of weggestopte verlangens, op zelfbeelden en godsbeelden. Het overkomt ons allen. In onze kwetsbaarheid verlangen wij en ons verlangen is kwetsbaar. Ik besef dat kwetsuren, lichamelijk en geestelijk, een mogelijkheid kunnen bieden om een mystagogisch proces door te maken. Ik besef dat ik op eenzelfde wijze mag luisteren naar een mens tijdens een ziekenhuisopname als naar mensen bij de mystieke tekstlezing. Mystieke teksten kunnen mensen innerlijk in beweging zetten. Evenzo is een (lichamelijke) kwetsuur bij machte om mensen innerlijk in beweging te brengen. Het gaat er om te luisteren naar wat er in beweging is gezet in het innerlijk leven; waar doet het pijn, waarom zoekt iemand naar bevrijding, hoe voelt het verlangen? De wijze van luisteren naar innerlijke processen blijft hetzelfde.

Bovengenoemde lering heeft me bewust gemaakt dat ik me in mijn professie heb laten afleiden van waar mijn hart ligt, doordat ik het ziekenhuis ben gaan ervaren als een andere wereld waarin mijn mystagogische benadering amper van betekenis kan zijn voor mensen met een stukgebroken verlangen naar genezing. In *Het gebroken verlangen* stond mijn vertwijfeling beschreven: "Ik weet namelijk niet hoe ik over God kan spreken. Die onmacht wordt versterkt

[77] Vandekerckhove, 141.
[78] Vandekerckhove, 144-145.

door de medische context: een arts heeft een instrumentarium dat mensen kan genezen of het lijden kan verzachten. Maar mijn God kan mensen niet genezen en laat het hen soms ontbreken aan hoop en troost." Ik liet me beïnvloeden door een medische ethos: genezen, repareren, leven verlengen, pijn verdoven, en ik bleef in gebreke. Ik ervoer immers dat een gebroken verlangen niet meer geheeld kan worden en dat zelfs God in dat gebroken verlangen onvindbaar is geworden. Door deze ervaring ben ik het contact met mijn mystagogische bekwaamheid gaan verliezen. In *Het gebroken verlangen* heb ik mijn mystagogische bekwaamheid te kort gedaan. Ik schreef: "Ik bied geen 'cure', maar 'care'; een luisterend oor, medeleven, een klankbord." Ik luisterde naar de pijn in de mens, maar wist niet meer hoe ik kon luisteren naar het verlangen. Nu besef ik dat de wijze waarop ik luister en in woorden teruggeef wat ik hoor weldegelijk een genezende doorwerking kan hebben, omdat in het gesprek een proces begeleid wordt dat georiënteerd is op wat de andere mens ten diepste weet maar wat nog niet tot bewustzijn is gekomen. Ik luister naar de innerlijke beleving die klinkt in en tussen de woorden en in de stilte. Dat luisteren is intuïtief gericht op datgene wat in de andere mens nog in het verborgene ligt en om bewustwording vraagt. Het is moeilijk woorden te vinden voor een mystagogisch proces. Er zijn sporen van mystagogische processen in gesprekken waar ik geen woorden aan kan en wil geven. Ze zijn tussen de woorden invoelbaar. Innerlijke genezing is ongrijpbaar. Het proces wil ik open laten. Ook het verlangen kan niet ingevuld worden, maar het gaat niet om de verlangens die zich hechten aan iets; het gaat om een verlangen dat een eigen goddelijke gang gaat. Als het diepere verlangen aangesproken kan worden, hoe gering de bewustwording ervan ook is, dan kan er iets van innerlijke genezing ontstaan, want in plaats van stuk te lopen in het gebroken verlangen wordt het diepere en heilzame verlangen richtinggevend.

In deze mystagogische oriëntering wilde ik mij bezinnen op de theodicee. Daarbij verwees ik naar Julianne's omschrijving van zonde en pijn. Julianne spreekt over de werking van de pijn die loutert, tot zelfkennis brengt en om ontferming doet smeken.[79] In tegenstelling tot wat ik aanvankelijk dacht, biedt zij hiermee geen zingeving van het lijden, maar een mystagogie waarin zij tot bewustwording wil brengen dat een kwetsuur mogelijk kan binnenleiden in het mysterie van zelfkennis en godskennis. Deze mystagogie kan zingeving bieden, maar dat hoeft niet zo te zijn. Ze duidt een voor ieder mens uniek proces dat in de ervaring verankerd is, ook al is de ervaring uitzichtloos en zinloos. Iemand kan in deze uitzichtloosheid blijven hangen en lange tijd geen stap verder komen. In het licht van Bieke's ervaring zal ik de drie werkingen van pijn kort hernemen. Een kwetsuur loutert. Bieke heeft ervaren hoe door een kwetsuur alle houvast van vertrouwde kaders waaraan men gehecht is ontnomen wordt. Dat is een pijnlijke en beangstigende ervaring. Een kwetsuur brengt tot zelfkennis. Bieke heeft ervaren hoe, door het verlies van houvast, zelfbeelden en godsbeelden worden opengebroken waardoor er een perspectief op het ongekende wordt opengelegd. Ze ontdekt haar diepste verlangen als "de ongrijpbare, mysterieuze essentie van de dingen die zin en richting geeft aan het bestaan."[80] Een kwetsuur doet om ontferming smeken. In het ongrijpbare mysterie ervaart Bieke een luisterende aanwezigheid die zich over haar ontfermt, haar ontroert, haar zegent en haar kracht geeft. Ze spreekt hierover als het mededogen van God en het luisterend hart van de Bodhisattva.[81] Bij Bieke wordt in het mystagogische proces een spiritualiteit aangesproken die haar binnenleidt in zelfkennis en in godskennis; deze ongrijpbare kennis van het geheim kan haar geleefde ervaring zodanig verhelderen dat er vertrouwen ontstaat dat haar levensweg begaanbaar is.

---

[79] Julianne, 13,27.
[80] Vandekerckhove, 144.
[81] Vandekerckhove, 141.

Deze mystagogische oriëntering heeft duidelijk mogen maken dat theologische begrippen, wanneer zij zo uitgelegd worden dat ze een sleutel vormen tot iemands innerlijke belevingswereld, richtingwijzers kunnen zijn in het gaan van de weg. In Julianne's en Bieke's verhalen zijn gelijke grondtonen herkenbaar die hun spiritualiteit, hun gelovig vertrouwen en zinvinding, richting geven: monastiek leven, God, ziel, schepping en zijnsgrond, Christus' passie en opstanding, het luisterend hart van een Bodhisattva, eschatologie.

Geloof is zo ten diepste een uiting van vertrouwen: geloven in het verkennen van de innerlijk weg en het vertrouwen in het gaan van deze weg. Mijn mystagogische benadering is afgestemd op de persoonlijke en unieke weg die ieder mens mag gaan: als een beklimming van de berg van de ziel.[82] Een mystagoge steunt de bewustwording van een vertrouwen dat er een weg is die gegaan kan worden, ook al weet niemand hoe die weg eruit ziet. Bij dit geloof hoeft God niet ter sprake te komen. Alleen als de innerlijke beleving raakt aan (zo iets als) God is het zinvol erover te spreken. Het woord God kan vele betekenissen ontvangen; een betekenis is goed als hij een heilzame richting kan geven aan een innerlijk proces. Go other directions. Het onbekende gebied in het leven van een mens beschouw ik als het eigenlijke werkterrein waarbinnen ik mij vanuit mijn professie begeef. Namelijk het levensgebied waar nog geen toekomst gezien kan worden omdat het nog onbekend is, en waar moeilijk woorden aan te geven is omdat het zich aan onze greep onttrekt. Een mystagoge moet bekwaam zijn om op deze dieptelaag in het verhaal te beluisteren wat er zich in de ander beweegt of waar het vastloopt. Of dat nu in religieuze taal, uit welke spirituele traditie dan ook, of zonder religieuze taal verwoord wordt, de dynamiek vraagt erom beluisterd te worden.

Deze mystagogische verkenning is begonnen als een bezinning op mijn spreken en zwijgen over God in de context van mijn professie. Weten hoe ik God ter sprake kan brengen is niet het resultaat van mijn mystagogische verkenning. Dat geeft niet, want een vrijzinnig mystagoge mag aarzelend en op zachte toon over God spreken als ze zich uitgedaagd weet het zwijgen te doorbreken.[83] Tijdens de bezinningsbijeenkomsten rondom mystieke tekstlezing ontmoet ik steeds vaker mensen die zeggen niet te geloven, ook niet in God. Geloven verstaan als innerlijk vertrouwen spreekt hen wel aan. Soms daagt een mystieke tekst hen zo uit dat er iets van God in hen tot bewustwording komt, maar dat gebeurt niet altijd. Dat hoeft ook niet. Het boeiende is dat deze mensen een mystieke weg willen gaan. Zonder op zoek te zijn naar het geheim van God zijn ze benieuwd naar de geheimen van hun ziel. Ze willen graag de berg van de ziel beklimmen of in de afgrondelijke diepte van de ziel afdalen. Het is een mooie uitdaging in mijn professie als geestelijk verzorger om naar mensen die ik ontmoet, die nog nooit een mystieke tekst gelezen hebben en dat niet van plan zijn, zo te mogen luisteren, spreken en zwijgen dat de mystagogische dieptewerking in hun verlangen aangesproken wordt. Het uitgangspunt van mijn vertrouwen is, dat God zelf de oorsprong is van het diepste verlangen dat een heilzame gerichtheid kent en dat dit verlangen door God zelf begeleid wordt. Als mystagoge heb ik hierop geen invloed en kan ik alleen trachten de vele bewegingen en uitingsvormen van het ongrijpbare verlangen tot bewustzijn te laten komen. In die mystagogische dieptewerking doet God Gods eigen heilzame werk. God kent ons ten diepste.

---

[82] Christa Anbeek en Ada de Jong, *De berg van de ziel: persoonlijk essay over kwetsbaar leven* (Utrecht: Ten Have, 2013).

[83] Koen Holtzapffel, *Voorbijgegaan maar niet voorbij: over God*, uit: serie *Goddeeltjes* (Zoetermeer: Meinema, 2014), 69.

Literatuur

Anbeek, Christa en Ada de Jong. *De berg van de ziel: persoonlijk essay over kwetsbaar leven*. Utrecht: Ten Have, 2013.

Anbeek, Christa *Aan de heidenen overgeleverd: hoe theologie de 21ste eeuw kan overleven*. Utrecht: Ten Have, 2013.

Anoniem. *Inwijding in het ongeweten weten*. Nijmegen: Gottmer, 1984.

Berk, Tjeu van den. *Mystagogie: inwijding in het symbolisch bewustzijn*. Reprint. Zoetermeer: Meinema, 2001.

Berkvens-Stevelinck, Christiane. *Een witte stok met gps: spiritualiteit van de beperking.* Zoetermeer: Meinema, 2013.

Bosman, Mijnke, Johan Goud en Marius van Leeuwen (red.). *Een weg van vrijheid: reflecties bij de nieuwe remonstrantse belijdenis*. Tweede druk. Zoetermeer: Meinema, 2007.

Galama, Petra. *"Behold How I Love You:" Theology and Mystagogy of Julian of Norwich's Showing of Love."* Onuitgegeven, 2006. http://www.arminiusinstituut.nl/files/Behold_How_I_Love_You1.pdf

Hammarskjöld, Dag. *Merkstenen.* http://www.sporenvangod.nl/hammarskjoeld.html

Holtzapffel, Koen *Voorbijgegaan maar niet voorbij: over God*. Serie *Goddeeltjes*. Zoetermeer: Meinema, 2014.

Plattig, Michael. "Mystik, mystisch- Ein Modewort oder die Characterisierung des 'Frommen von Morgen' (Karl Rahner)?" *Wissenschaft und Weisheit* 60 (1997): 105-16.

Standaert, Benoît. *De Jezusruimte: Verkenning, beleving en ontmoeting*. Tielt: Lannoo, 2000.

Valkenborgh, Gerda. *Alles komt goed: Julian van Norwich' visioenen*. Kampen: Kok, 1994

Vandekerckhove, Bieke. *De smaak van stilte: hoe ik bij mezelf ben gaan wonen*. Vijfde druk. Utrecht: Ten Have, 2011.

Waaijman, Kees. *Spiritualiteit: vormen, grondslagen, methoden*. Kampen: Kok, 2000.